

Facultat de Lletres

TREBALL FINAL DE GRAU

**ANÀLISI DE LA COBERTURA MEDIÀTICA
DEL CONFLICTE IUGOSLAU (1991-1993):
*ABC I LA VANGUARDIA***

Autora: Mireia Soler Cabruja
Tutor: Dr. Narcís Iglesias Franch
Estudi: Comunicació Cultural
Maig 2019

Resum (150-250 paraules)

La dècada dels anys 90 va ser protagonitzada per la desintegració de Iugoslàvia i les diferents guerres entre les antigues repúbliques iugoslaves.

Partint del desconeixement sobre la cobertura mediàtica que se'n va fer a la premsa espanyola em proposo analitzar la manera com es va informar de la guerra.

D'aquesta manera, a partir de l'anàlisi també es comprovarà quina importància se li donava al conflicte en la premsa espanyola i si la informació que es publicava era veraç. També es podrà veure quina posició es va prendre en aquesta guerra que succeïa a l'altra banda d'Europa.

Els mitjans escollits per resoldre aquestes qüestions són el diari *La Vanguardia* i *ABC*.

La recerca es basarà en un estudi de la cobertura general del conflicte des del 1991 fins el 1993. Això s'aconseguirà a través de l'anàlisi de notícies a gran escala per veure l'evolució del conflicte en aquests dos diaris. I finalment una comparació exhaustiva de cinc notícies de fets destacats del conflicte.

Paraules clau (3-6)

Guerra, premsa espanyola, corresponsal de guerra, Iugoslàvia, anàlisi crítica del discurs

“Mediante la empatía, se puede comprender el carácter del propio interlocutor y compartir de forma natural y sincera el destino y los problemas de los demás”

Ryszard Kapuściński a Los cínicos no sirven para este oficio. Sobre el buen periodismo

Índex

1. INTRODUCCIÓ	3
2. METODOLOGIA	6
3. MARC TEÒRIC.....	8
3.1 PERIODISME EN CONFLICTES ARMATS I L'OFICI DEL CORRESPONSAL	8
3.1.1 La crònica de guerra: explicar la realitat.....	11
3.2 PAPER DELS MITJANS DE COMUNICACIÓ A IUGOSLÀVIA.....	14
4. HISTÒRIA DE IUGOSLÀVIA (1941 – 1995)	17
4.1 LA SEGONA GUERRA MUNDIAL	17
4.2 LA IUGOSLÀVIA DE TITO	19
4.3 LA MORT DE TITO I EL PRELUDI DEL DESASTRE	20
4.4 LES PRIMERES INDEPENDÈNCIES	22
4.4.1 Eslovènia	22
4.4.2 Croàcia	23
4.5 BÒSNIA I EL FINAL DE LA MULTIETNICITAT.....	25
4.5.1 Referèndum d'independència i inici del conflicte.....	25
4.5.2 Neteja ètnica: l'arma de la guerra	26
4.5.3 Bombardeig a Mostar (1992 – 1994)	29
4.5.4 Setge de Sarajevo (1992 – 1996)	30
4.5.5 El paper internacional.....	32
5. ESTUDI DE CAS: LA VANGUARDIA I ABC	35
5.1 ANÀLISI GENERAL DE LA COBERTURA MEDIÀTICA.....	35
5.2 ANÀLISI CRÍTICA DE LES PECES PERIODÍSTIQUES	43
5.2.1 21 de novembre de 1991	43
5.2.2 28 de maig de 1992	44
5.2.3 13 de juliol de 1992.....	45
5.2.4 3 d'agost de 1992	47
5.2.5 25 d'agost de 1993	48
6. CONCLUSIONS.....	50
7. BIBLIOGRAFIA I WEBGRAFIA	53
8. ANNEXOS.....	56

1. Introducció

Sembla estrany pensar que després de la Segona Guerra Mundial i coneixent la magnitud de l'horror viscut, anys més tard, tingués lloc un dels conflictes més sagnants després de la guerra contra el feixisme. L'antiga Iugoslàvia va ser escenari d'un dels conflictes més terrorífics que ha viscut Europa. Un conflicte que va esdevenir protagonista dels mitjans de comunicació d'arreu del continent europeu.

La guerra als Balcans va esclatar l'any 1991, a les portes del segle XXI, justificat pels moviments nacionalistes i de secessió. I no va finalitzar fins l'any 2001, deixant al seu pas pobresa i un canvi atroç a la vida de totes aquelles persones que havien sobreviscut als crims de guerra. Aquesta guerra va transformar un país conegut per la seva tolerància i civilitat en un país on ser de diferents ètnies o practicar diferents religions es va tornar motiu d'assassinat.

La guerra de Iugoslàvia va ser una gran crisi europea. Ni els mateixos polítics van saber actuar al voltant d'aquesta i no van saber gestionar res del que estava passant. El fet que la no intervenció europea donés via lliure a grans massacres, violacions i neteja ètnica fa replantejar-se quin és el paper que decideixen prendre organitzacions com l'OTAN o l'ONU en casos com aquest.

L'elecció del tema no va ser complicada. Sabia que volia fer un treball en què la història i el periodisme fossin els protagonistes. La història és un dels estudis que més m'agrada i sempre estic intentant conèixer el perquè dels conflictes actuals i analitzar-los més detalladament del que ho fan als mitjans de comunicació. Així doncs, barrejant la història i la comunicació vaig decidir escollir un conflicte contemporani que hagués marcat la història d'Europa.

Quan jo vaig néixer, al 1997, les guerres de secessió iugoslaves ja feia sis anys que havien començat. No les vaig viure de manera conscient, però per contra, les meves germanes grans sí. Elles anaven a l'escola quan va dur-se a terme una gran campanya de recapte a Catalunya per enviar material escolar i roba a tots aquells que fugien de l'horror de la guerra. Coneixent aquesta història i estudiant, concretament, la guerra de Bòsnia a segon de carrera vaig decidir que volia analitzar i comprendre les guerres que van conduir al terror i a l'horror a un país tan divers com va ser Iugoslàvia.

Des que vaig conèixer la història dels Balcans a segon he anat aprofundint sobre el tema i durant els anys posteriors he fet diversos treballs analitzant el conflicte, els motius que van desencadenar en una terrible guerra, els antecedents històrics, el nacionalisme...

La feina dels mitjans de comunicació en conflictes armats és essencial, però no hem d'oblidar que els mitjans de comunicació són eines del poder i que no sempre és la veritat allò que ens arriba en diaris, televisions o ràdios. En el cas de Iugoslàvia, els mitjans de comunicació de cada una de les repúbliques federals van ser armes de destrucció massiva. Armes poderoses que van fer revifar vells sentiments en moltes persones i que van incitar la lluita en nom del nacionalisme. Les mentides i els enganys van ser el pa de cada dia en els mitjans, concretament els serbis. La lluita per allò que els pertanyia va ser encapçalada per una premsa manipuladora i sense cap tipus de valors ètics.

Ara bé no només ens ha d'importar la feina dels mitjans iugoslaus, sinó també els que ens van informar a nosaltres. Corresponsals de guerra van ser enviats a la capital del país per explicar-nos les novetats del conflicte que s'estava duent a terme. Quin tipus d'informació es donava? Com s'explicaven els successos? Quin paper va tenir la premsa internacional en aquesta guerra? Aquestes preguntes es poden respondre realitzant una anàlisi de la premsa espanyola d'aquells moments. És per això que he escollit analitzar dos diaris espanyols que van fer una gran cobertura de la guerra i que van enviar periodistes perquè veiessin de primera mà què és el que estava passant.

El que vull investigar és si el periodisme va informar de manera veraç sobre el conflicte o si, seguint unes pautes, va informar segons allò que l'elit política marcava. Així doncs, es veurà quin tipus de cobertura mediàtica van dur a terme des de la premsa espanyola, quina posició va prendre el periodisme espanyol en aquestes guerres de secessió i com van mostrar el seu posicionament en les peces periodístiques publicades.

Un dels meus objectius és conèixer més a fons la feina del corresponsal de guerra, és per aquest motiu que les cròniques de guerra seran les peces periodístiques a les quals donaré més importància al llarg de l'anàlisi.

El lloc que ocupava Iugoslàvia en el diari, el punt de vista des del qual s'informava, si la ideologia del diari prenia partit en les notícies, les fonts d'informació que utilitzaven i l'evolució de les publicacions sobre el conflicte al llarg del temps són altres de les qüestions que aquesta anàlisi abordarà.

Per tots aquests motius no trobo millor tema pel meu Treball Final de Grau que l'anàlisi crítica dels mitjans de comunicació espanyols i la cobertura que van fer de la guerra de Iugoslàvia.

2. Metodologia

En el meu treball m'he volgut centrar en els primers anys de guerra, des de les primeres independències, l'auge del nacionalisme i l'esclat de la guerra de Bòsnia. Aquest període engloba des del 1991 fins el 1993.

Per aconseguir tot això vaig estudiar la història del país a partir de llibres d'autors experts com Francisco Veiga i vaig ajudar-me de diferents articles. A més, també vaig fer ús d'articles acadèmics que tracten el periodisme en conflictes armats, la feina dels corresponsals i la crònica de guerra.

L'anàlisi ha sigut realitzada a partir de la informació bibliogràfica trobada i l'Anàlisi Crítica del Discurs de les peces periodístiques escollides.

A part, volia entendre els motius que van conduir al desastre i si els mitjans de comunicació iugoslavs van impulsar d'alguna manera l'auge del nacionalisme. Un nacionalisme que va ser present a cada un dels bàndols i que va encapçalar la lluita en aquestes guerres de secessió.

El que he fet primer és una part teòrica basada en un estudi sobre el periodisme de guerra, el periodisme que posteriorment vaig analitzar. A partir d'articles acadèmics i llibres especialitzats volia conèixer més a fons la feina del corresposnal de guerra i la manera com escriuen les seves cròniques.

Per entendre l'anàlisi es necessita una aproximació a la història del país. És per això que vaig documentar el meu treball a partir d'una abundant bibliografia i d'aquesta manera poder explicar el prelude a les grans guerres. Abans de saber què va passar cal entendre com es va arribar a aquella situació. És important conèixer els antecedents històrics que van ressorgir en els discursos polítics i que van penetrar en la societat.

El segon apartat del meu treball es fonamenta en la pràctica. En aquesta secció vaig realitzar l'anàlisi de la premsa espanyola. Vaig treballar a partir de peces periodístiques publicades a partir de l'any 1991, l'any de les primeres independències, la d'Eslovènia i la de Croàcia. A partir d'aquests esdeveniments vaig estudiar el treball periodístic dels dos diaris fins a l'esclat i els primers combats a Bòsnia-Hercegovina, l'any 1993.

L'objecte d'estudi del meu treball són els mitjans de comunicació, concretament els diaris *ABC* i *La Vanguardia*. L'elecció d'aquests dos diaris va ser principalment per la facilitat que vaig tenir de trobar la seva hemeroteca. Cada un d'ells té a disposició de tothom els exemplars periòdics al seu web. Tots dos són diaris espanyols generalistes però amb

diferents maneres d'informar. Però, d'igual manera, ambdós van informar i van mantenir una gran cobertura del conflicte iugoslau, enviant corresponsals i informant sobre les novetats en la intervenció internacional i els esdeveniments que s'anaven produint a cada una de les repúbliques federals iugoslaves.

Les peces per l'anàlisi general han sigut escollides a partir de la rellevància que tenen a l'hemeroteca dels diaris. Per aquesta anàlisi no em vaig voler centrar en les cròniques, és per això que es van analitzar peces de les diferents seccions i també portades. És així com es veu a quines seccions apareixia Iugoslàvia abans que esclatés la guerra. A partir de la informació obtinguda vaig realitzar una sèrie de gràfics que expliquen la presència informativa de Iugoslàvia a les diferents seccions dels diaris.

La segona cerca es va fer a partir de dues paraules: Iugoslàvia i Bòsnia. D'aquesta manera també es pot veure la presència que tenien abans del conflicte i durant aquest. Aquesta cerca va servir per la creació de diferents gràfics sobre la rellevància que se li va donar a la desintegració de Iugoslàvia i a la guerra de Bòsnia-Hercegovina, gràfics que formen part de l'anàlisi.

3. Marc teòric

3.1 Periodisme en conflictes armats i l'ofici del corresponsal

La Guerra de Crimea (1854-1856) va marcar un abans i un després en el periodisme. Va ser en aquest conflicte armat que van aparèixer per primera vegada els corresponsals de guerra. Fins llavors la guerra havia estat explicada pels militars i pels governs dels estats però en aquest cas van ser els periodistes els que informen. Aquesta nova manera d'escriure sobre la guerra, sense cap posicionament polític, el ser neutrals i voler simplement informar, dona la possibilitat a la ciutadania de saber què és el que està fent el seu país i si li sembla bé o no. Per aquest mateix motiu, pel fet de donar la possibilitat a la gent de descobrir i entendre els conflictes armats, els governs creen els sistemes de censura per intentar aturar la feina informativa dels corresponsals. Des dels governs s'intentarà comprar tant els mitjans com els periodistes i aconseguir una manipulació de la informació i propaganda a favor de l'actuació militar.

Les cròniques van ser acompanyades de les primeres imatges de conflictes bèl·lics. D'aquesta manera la informació quedava demostrada amb les fotografies del succés. La feina del fotoperiodista era realment complicada ja que les càmeres en aquells moments eren grans i pesades. A més, les fotografies s'havien de revelar per poder-se veure.

Va ser en aquesta guerra que alguns fotoperiodistes van començar a fer fotografies abans que els soldats anessin a lluitar, una manera molt més fàcil de treballar però que no acabava de mostrar el que realment era la guerra.

Per la Primera Guerra Mundial (1914-1918) els governs ja estaven preparats. Després del conflicte a Crimea sabien que la feina periodística dels corresponsals afectaria la seva manera d'actuar en el conflicte. És per aquest motiu que la censura va ser la peça clau per mantenir allunyats els corresponsals i tenir el control de la informació en tot moment.

Les cròniques de guerra dels diaris no estaven acompanyades de fotografies. Les imatges de la guerra van aparèixer en revistes i els suplementes dels diaris.

Les càmeres fotogràfiques van evolucionar i van fer-se més manejables, motiu pel qual va ser més fàcil fotografiar en aquest conflicte.

A Catalunya el periodisme va canviar a principis del segle XX. Es va deixar enrere el periodisme ideològic per començar a informar i interpretar la realitat. El segle XX va suposar un canvi en el món que es coneixia amb el naixement de noves classes socials i noves maneres de pensar i entendre. El periodisme va servir, doncs, com a eina de

modernització i seguint els passos dels Estats Units, Anglaterra i França, els diaris van anar canviant i evolucionant.

La Gran Guerra va representar l'inici d'una nova manera de fer periodisme i és per això que alguns mitjans catalans van distribuir diversos corresponsals a les zones de conflicte. Alguns reconeguts periodistes que van ser enviats especials són Agustí Calvet, periodista de La Vanguardia i conegut pel pseudònim de Gaziel, Eugeni Xammar, corresposnal per La Publicitat i La Veu de Catalunya, i Claudi Ametlla, corresposnal de l'agència Fabra. D'aquesta manera es consolida aquesta nova manera de fer periodisme, informar des del lloc on succeeixen els fets, la corresposnalia de guerra. Es considera, doncs, que és millor els periodistes siguin allà on hi ha la notícia i no pas fer ús de les notícies d'agència. En aquesta Gran Guerra és quan els primers corresponsals viuen els fets des del camp de batalla.

La Guerra Civil espanyola va suposar un endarreriment pel periodisme, si bé és cert que abans els mitjans eren manipulats en aquest cas els propis periodistes enviats a cobrir el conflicte van escriure de manera ideològica el que succeïa a Espanya. La lluita contra el feixisme va prendre posició també en el periodisme. Els mateixos corresponsals van lluitar la guerra ideològica que s'estava executant però darrere un bolígraf.

Ernest Hemingway va ser un dels corresponsals més prestigiosos que van treballar en aquest conflicte. Periodista de l'agència NANA¹ va informar constantment sobre una imminent victòria republicana que mai va arribar. Tant autors com Pablo Sapag com Phillip Knightley consideren que el que va fer Hemingway va ser popularitzar la seva carrera com escriptor i no pas informar realment del què passava².

A partir del 1936, amb l'esclat de la Guerra Civil a Espanya, el periodisme català també pateix diversos canvis. La informació serà utilitzada com a arma, manipulant i mentint, per beneficiar un bàndol o l'altre. A part, però als diaris s'hi trobaran cròniques de guerra, articles d'opinió, entrevistes als diferents líders polítics... Tota aquesta informació serà donada en gran part pels corresponsals enviats als diferents punts del país.

¹ North American Newspaper Alliance

² Knightley, P. (2004). *The first casualty* (p. 209).

González, J. R., Martín Jiménez, V., Gil-Albarellos, S., i Alonso Nogueira, A. (2016). *Testimonios del desastre. Periodistas y escritores en los campos de batalla*. Ediciones Trea. (p. 22)

Un fet a destacar és la importància que se li donarà a la crònica de guerra que: “desperta un gran interès durant el conflicte. Els periodistes que aniran al front, malgrat la censura, apropiaran fets que només es poden veure amb una observació directa”³.

Alguns dels cronistes destacats a la premsa catalana durant la guerra civil van ser Agustí Cabruja⁴, Joaquim Grau⁵ i Lluís Capdevila⁶.

Va ser durant la dècada dels anys 30 que els fotògrafs van començar a treballar dins els mateixos diaris, aquest fet va anar acompanyat de molts avançaments en les càmeres fotogràfiques com el flash.

La Segona Guerra Mundial (1939-1945) té com a característica la creació de nous ministeris d'informació i propaganda. En contraposició amb països com la Unió Soviètica, Anglaterra o Alemanya, els Estats Units treballaven les relacions públiques, d'aquesta manera es volia aconseguir que els enviats especials es consideressin part de l'exèrcit, potenciar el patriotisme dels corresponents perquè recolzessin l'actuació nord-americana a la guerra.

La guerra de Vietnam (1955-1975) va representar un canvi en el periodisme en conflictes armats. La censura no va aplicar-se i els corresponents van informar del que realment passava. Per aquest motiu la intervenció en aquesta guerra per part dels Estats Units va ser tan criticada. Les imatges que arribaven des del continent asiàtic van fer remoure la societat nord-americana, que va sortir al carrer a manifestar el seu descontentament.

La guerra del Golf (1990-1991) va suposar una nova manera de mostrar la guerra, en aquest cas la guerra es retransmetia per televisió. Els corresponents de guerra tenien diverses prohibicions imposades pel govern nord-americà. És per això que van acabar violant les normes, viatjant pel seu compte perseguint els combois americans i d'aquesta manera descobrir el què realment succeïa. Neix una nova manera de fer periodisme que posa en perill la vida dels corresponents i que en moltes ocasions acaba amb la seva mort. Els periodistes van passar a ser objectius de la guerra, un fet que es demostra al veure el nombre de periodistes que van ser assassinats en la guerra de Bòsnia.

El conflicte iugoslau, concretament la guerra de Bòsnia i la guerra a Kosovo van anar acompanyades de grans mentides, manipulació i propaganda. La gran quantitat

³ Figueres, J.M. (2016). *Història del periodisme de Catalunya: dels inicis a la Guerra Civil* (Primera ed). Barcelona: Som Sàpiens Publicacions (p. 218)

⁴ Periodista de L'Autonomista

⁵ Periodista de La Rambla

⁶ Periodista de La Humanitat

d'informació que es rebia per part dels corresponents en molts casos no estava contrastada i això va fer que moltes notícies que no eren certes arribessin a diaris i televisions de tot el món. A part, però, la feina del corresponent estava en una situació realment perillosa i treballaven de manera insegura.

Finalment, les últimes guerres han tingut com a protagonista Estats Units. La guerra a l'Afganistan (2001), la guerra d'Iraq (2003) i l'última guerra a Síria (2013) coincideixen en què els corresponents nord-americans van treballar, i a hores d'ara encara treballen a Síria, de manera patriòtica i defensant les intervencions del país.

Cal destacar la guerra d'Iraq ja que va acabar amb la vida de molts periodistes i en moltes ocasions van ser assassinats pel bàndol nord-americà i no pas per l'iraquí.

Com a objectius de la guerra, tant a Iraq com a Síria, els periodistes han acabat sent segrestats per grups terroristes i posteriorment assassinats. Actualment, Estat Islàmic a Síria ha retransmès les execucions d'alguns periodistes internacionals com una exhibició de trofeus.

Actualment, l'ofici de corresponent de guerra està en un dels seus pitjors moments: “el periodismo de guerra se ha adentrado, por tanto, en otro mundo, más pasivo, alejado del frente, dependiente de informaciones ni tan siquiera generadas por él”⁷.

Els mitjans de comunicació ja no envien els seus propis corresponents als territoris en conflicte ja que la inseguretat és un dels grans problemes que viu actualment el periodista. En les zones en guerra el periodista s'ha convertit en un objectiu més. És per aquest motiu que la informació que arriba dels territoris en conflictes armats prové de grans agències i no pas dels enviats especials de cada mitjà de comunicació. Preparar-se per dur a terme la feina de corresponent de guerra és difícil i car, un altre dels motius pels quals els diaris no envien periodistes al front.

3.1.1 La crònica de guerra: explicar la realitat

L'ofici del periodista es basa en la construcció i redacció d'històries que representen la realitat. Celso José Garza Acuña descriu el periodisme com un “sistema integrado por un conjunto de técnicas de investigación y la redacción narrativa para recopilar y elaborar información que interpreta y juzga la realidad, que tiene como materia primera los hechos

⁷ Marthoz, J-P. (2017). Las batallas de la correspondencia de guerra. *IEMed*, 54, 20-22 (p. 22)

y las ideas de interés colectivo, seleccionados y valorados”⁸. S’ha de tenir en compte, doncs, a l’hora d’escriure cròniques la informació que has recopilat com a periodista. I és que buscar diferents visions i mostrar diverses veus fa que la realitat sobre la que informes sigui completa. En canvi, escriure les cròniques oferint només una versió dels fets determina el bàndol en què et situes com a periodista i el més possible és que no estiguis dient una veritat completa.

Ser corresponal de guerra no és una feina fàcil i és que els periodistes que són enviats en zones en conflicte han de conèixer i entendre què està passant al país, quines són les raons que han dut a un conflicte armat i, sobretot, no deixar de seguir l’actualitat dels fets.

La crònica és un dels gèneres periodístics més importants ja que informa i alhora valora què succeeix. El cronista no només explica què passa, sinó que també ho analitza i té l’oportunitat i el dret de valorar els fets.

Les cròniques tenen quatre elements fonamentals segons Carmen Rodríguez Wangüemert: l’esdeveniment principal, els antecedents, les circumstàncies actuals i les reaccions i interpretacions juntament amb una anàlisi dels fets⁹. Aquest tipus de periodisme és valorat per la veu narrativa i el seu testimoni dels fets. Cada cronista escriu de manera diferent i aquest és un fet valorat pels lectors, per exemple La Vanguardia durant la Gran Guerra va pujar el seu nombre de vendes gràcies a les cròniques de Gaziel, aquestes cròniques van potenciar la figura del corresponal a l’estranger i el van convertir en una peça clau del diari català.

La credibilitat és clau a l’hora d’escriure cròniques i més en les cròniques de guerra. La informació ha de ser veraç i les fonts d’informació han de ser oficials. Per explicar situacions tan complexes com ho són les guerres has de tenir clar que el que estàs dient és cert. Si bé és cert que la realitat d’una guerra s’ha d’explicar a partir de la fiabilitat de les fonts ja que, en períodes de guerra, la propaganda, la manipulació i la desinformació són una important part del conflicte els corresponals de guerra també han de tractar la realitat de les persones que pateixen el conflicte. Esmentar les dades donades per les institucions no renyeix amb mostrar la cara més dura de la guerra a través de testimonis.

⁸ Garza Acuña, C. J. (2006). Vigencia del relato como sentido de la realidad. *Estudios Sobre el Mensaje Periodístico*, 12, 145-159. (p. 154)

⁹ Rodríguez Wangüemert, C. (2005). Las crónicas: algunas ideas sobre la credibilidad en el periodismo interpretativo. *Estudios Sobre el Mensaje Periodístico*, 11, 167-180. (p. 171)

Les cròniques de guerra com a peces periodístiques tenen com un dels protagonistes al mateix periodista, el cronista. És ell el que ha estat traslladat al país en conflicte per enviar-nos la informació i descobrir-nos els fets d'una manera més directa. El testimoniatge del corresponsal és clau en aquest tipus de peces ja que, a diferència de les notícies, trobem que el cronista té la possibilitat de valorar el succés i proporcionar-nos informació que ha aconseguit parlant amb els afectats.

Un dels principis del periodisme és la imparcialitat i la separació entre opinió i informació. Però, realment l'acció d'informar i l'acció d'opinar es poden realitzar l'una sense l'altra? Luis Núñez Ledevéze diu que:

“Informar, como opinar, es una tarea continua, algo que realizamos normalmente sin necesidad de que nos detengamos a comprobar si lo que hacemos es lo que creemos que hacemos cuando nos dedicamos a informar o a opinar.

Pero es esa normalidad de ambas acciones lo que resulta confuso, porque justamente que eso sea la normal es lo que nos incita a preguntarnos si no son también difícilmente separables, si es posible informar sin opinar u opinar sin informar, si cuando damos alguna información a alguien no opinamos de alguna manera, y si cuando opinamos sobre algo no damos a la vez alguna información”¹⁰.

La informació que proporciona la premsa és allò que ajuda a la societat a reflexionar i crear-se la seva pròpia opinió, així doncs, el periodista en el moment d'escriure la notícia també té una opinió sobre aquella informació que ha rebut.

Un fet a tenir en compte sobre la imparcialitat que representa buscar el periodisme és que la informació està condicionada. La informació no és imparcial ja que “lo que ocurre favorece a uno y perjudica a otro”¹¹.

És a partir de les dades que es té que s'informa però és la interpretació del periodista sobre aquestes dades les que es reben com a lector del diari. Per poder opinar has d'informar-te i per poder informar has d'opinar i interpretar.

Bill Kovach i Tom Rosenstiel al seu llibre *Los elementos del periodismo* creen la llista dels nou elements als quals el periodisme ha de ser fidel. Cap d'ells és la imparcialitat. El

¹⁰ Núñez Ledevéze, L. (2007). Sobre el manido tema de la imparcialidad informativa. *Cuadernos de periodistas*, 10 , 51-58. (p. 53)

¹¹ Núñez Ledevéze, L. (2007). Sobre el manido tema de la imparcialidad informativa. *Cuadernos de periodistas*, 10 , 51-58. (p. 55)

consideren un element útil però no prou essencial en aquesta professió. La subjectivitat forma part del periodisme ja que totes les notícies estan escrites per algú amb una perspectiva sobre els fets, el que s'ha de tenir en compte és que “la ecuanimidad también es subjetiva. Si las partes implicadas en una noticia no tienen el mismo peso, ser equitativo e imparcial tal vez equivalga a no ser fiel a la verdad”¹².

En el cas de les cròniques sovint se'ns fa simple descobrir el posicionament ideològic que agafa el periodista. Es veu clar en les cròniques de guerra durant la desintegració de Iugoslàvia on tant els diaris com els corresponents informaven posicionats des d'un bàndol concret de la guerra que, per ells, era el bo i l'innocent. Aquest posicionament va implícit en els textos i no necessàriament ha d'estar escrit literalment en les cròniques.

Un dels instruments més utilitzats en les cròniques de guerra són les descripcions. La gran quantitat d'adjectiu i les descripcions sense filtres són una manera de traslladar l'horror de la guerra a tot aquell que llegeixi la crònica des d'altres parts del món. Per molt allunyat que s'estigui, les descripcions d'atacs, d'atemptats... són una manera més de transmetre el que s'està sentint al veure-ho en directe.

La crònica és dels gèneres periodístics on l'objectivitat passa a un segon pla. El que es vol aconseguir amb la crònica és que el lector reflexioni sobre el que passa al lloc en guerra. Aquesta reflexió s'aconsegueix, doncs, amb una valoració dels fets i una pròpia reflexió de l'autor. El periodista no només és qui escriu la crònica sinó qui viu la realitat de la qual informa. La subjectivitat passa a ser part del relat ja que en el moment que s'està explicant què ha passat també s'exposa com s'ha viscut i com ho ha viscut el cronista.

La feina dels corresponents en guerres com la de Bòsnia-Hercegovina va ser clau ja que no van deixar de mostrar el patiment de les víctimes i l'horror de la guerra, concretament la neteja ètnica i els llargs setges en ciutats com Sarajevo. Els ulls de tots estaven dirigits al que succeïa a Bòsnia-Hercegovina i la mobilització ciutadana va ser evident.

3.2 Paper dels mitjans de comunicació a Iugoslàvia

Una de les eines de guerra que passa més desapercebuda són els mitjans de comunicació. Els mitjans de comunicació representen pels governs obtenir el poder de la informació i

¹² Kovach, B i Rosenstiel, T. (2012) *Los elementos del periodismo* (p. 65)

utilitzar-la en el seu favor. La manipulació de la informació i la propaganda en temps de guerra es fa amb el control dels mitjans i treballa al servei d'una ideologia.

Les guerres a l'antiga Iugoslàvia van ser condicionades pels mitjans de comunicació. L'anàlisi que diverses organitzacions com l'Organització Internacional de Periodistes o diaris com la revista Mambú¹³ van arribar a la mateixa conclusió: “todos los bandos manipularon el subconsciente colectivo hasta crear condiciones “objetivas” para declarar la guerra. [...] la primera batalla de la guerra de los Balcanes se libró en los medios de comunicación de masas –más bien medios de manipulación de masas”.¹⁴

Els mitjans de comunicació van ser els que van traslladar l'odi nacionalista a la població. És estrany pensar que un país tan ric culturalment gràcies a la multietnicitat i la convivència entre religions i llengües diverses acabés odiant tot el que era diferent. Totes les repúbliques gaudien de mitjans de comunicació propis però podien també consumir els programes de la resta de repúbliques. Quan Slobodan Milosevic arriba al poder la televisió sèrbia deixa de ser una esfera d'intercanvi, la repressió i manipulació en aquest mitjà és tan gran que en poc temps els programes d'altres repúbliques queden suprimits. Més tard també Croàcia tallarà aquesta connexió amb les televisions de la resta de repúbliques.

La propaganda nacionalista va ser clau en aquest conflicte. La idealització de la república sèrbia i la creació de la figura de víctima i botxí va servir per iniciar un conflicte d'un dia per l'altre. La televisió va crear en Milosevic una llegenda gràcies a les imatges d'un enfrontament entre policies albanesos i els serbis de la regió de Kosovo. Encara que la realitat hagués sigut que els serbis van anar a buscar l'enfrontament amb la policia, els serbis es van creure les paraules de Milosevic que deien que eren víctimes de la violència kosovar.

La construcció d'aquesta nova realitat produïda pels mitjans de comunicació fa que Milosevic acabi guanyant les eleccions.

En el cas de Croàcia també utilitzen la televisió per fer propaganda per incitar a l'odi. A més, el llenguatge també canvia en el pas del temps i comencen a parlar de manera despectiva sobre la resta de grups ètnics. Es fa servir la història per menysprear i incitar

¹³ Publicació periòdica del Movimiento de Objeción de Conciencia – Internacional de Resistentes a la Guerra (Universitat de València)

¹⁴ Serrano, P. (2008). *Medios violentos: palabras e imágenes para el odio y la guerra*. (p. 41)

a l'odi a la població croata. N'és un exemple la utilització del terme txètnic per parlar dels serbis.

Els autors de l'anàlisi sobre la manipulació dels mitjans de comunicació van trobar que: "se puede establecer una macabra diferencia entre el control de los medios serbios y los croatas. Los primeros dicen muchas más mentiras, mientras que los segundos dejan de informar más a menudo de lo que no les conviene. De hecho, cuesta más encontrar algun media independiente en Croacia que en Serbia"¹⁵.

A Sèrbia podem trobar diversos exemples de diaris i ràdios que no van participar en la propaganda nacionalista i van mantenir la seva neutralitat informativa en tot moment. El Vreme¹⁶, el Borba¹⁷ i Ràdio B92¹⁸ van viure la guerra entre grans dificultats per poder seguir informant del què passava.

A Croàcia els dos únics diaris independents van acabar en mans del partit de Franjo Tujman impossibilitant així la cobertura informativa independent.

Finalment, a Bòsnia-Hercegovina, el diari Oslobođenje¹⁹ va acabar sent un més dels objectius dels serbis ja que no va baixar mai la guàrdia i seguia informant sobre la veritat del conflicte juntament amb la Ràdio Sarajevo²⁰.

Aquests exemples sobre la manipulació i la propaganda als mitjans de comunicació a Iugoslàvia demostren que la premsa va reforçar el conflicte i que es van prendre posicions abans fins i tot que s'iniciés la guerra armada.

La guerra de propaganda va ser la primera que es va viure als Balcans i és la que va potenciar i conduir al desastre que va començar a Eslovènia el 1991 i que no va finalitzar fins el 2001.

¹⁵ Serrano, P. (2008). *Medios violentos: palabras e imágenes para el odio y la guerra*. (p. 45)

¹⁶ Setmanari que va néixer l'any 1990 amb l'objectiu d'informar sobre el què passava i cansats de la manipulació de la informació que es feia des del govern de Milosevic.

¹⁷ Diari oficial de la Lliga Comunista de Iugoslàvia que va acabar desapareixent la dècada dels 90.

¹⁸ Canal de ràdio i televisió nascut el 1989. Va veure's afectat pels bombardejos de l'OTAN sobre Iugoslàvia durant el 1999 i per la persecució del govern de Milosevic contra el periodisme independent.

¹⁹ Diari fundat el 1943 i que durant la guerra de Bòsnia va ser escrit des d'un refugi a prova de bombes ja que la redacció del diari va ser bombardejada. L'equip de periodistas estava format per bosnians musulmans, serbo-bosnians i bosniocroats.

²⁰ Ràdio fundada el 1945. Durant el setge de Sarajevo el locutor Slobodan Minic va intentar donar moments d'esperança a tots aquells ciutadans que estaven tancats en refugis.

4. Història de Iugoslàvia (1941 – 1995)

4.1 La Segona Guerra Mundial

La Segona Guerra Mundial per a Iugoslàvia no va suposar únicament la lluita contra el nazisme de Hitler i el feixisme de Mussolini. El país va viure un període en el qual hi havia molts fronts oberts i moltes guerres a lluitar. Així doncs, Iugoslàvia s'enfrontava als avenços de les dictadures feixistes que governaven Alemanya i Itàlia, la resistència iugoslava combatia als ocupants de l'Eix al mateix territori iugoslau i se'ls afegia una lluita interna contra els ústaixes²¹, un grup ultranacionalista croat vinculat als règims totalitaris i que atacava la població sèrbia que habitava tant a Croàcia com a Bòsnia.

El 10 d'abril de 1941 es va proclamar des d'Alemanya l'Estat Independent de Croàcia, un estat format pel territori croat i el territori bosnià. Aquest territori va ser ocupat pels exèrcits alemany i italià, de manera que la independència donada des d'Alemanya realment no era efectiva perquè guardaven submissió a Hitler.

Ante Pavelic, el fundador del partit Ústaixa, va governar des del 1941 fins el 1945 aquest nou Estat Independent de Croàcia. Durant el seu liderat es van dur a terme assassinats cap a diferents ètnies, religions i ideologies. L'extermini que es va fer de serbis, jueus, gitanos i comunistes s'assimila a l'extermini nazi. No és d'estranyar, doncs, que fos anomenat el "Führer" de l'Estat Independent de Croàcia²². El règim ultranacionalista d'Ante Pavelic va actuar de manera atroç amb el recolzament de Hitler i Mussolini.

A partir de l'ocupació alemanya i italiana es van anar creant guerrilles contràries al feixisme. Les dues organitzacions més importants van ser els txètnics i els partisans.

La guerrilla txètnic va crear-se a la zona sèrbia de Iugoslàvia i era reconeguda per ser d'ideologia ultranacionalista monàrquica. Els partidaris d'aquest grup tenien l'esperança de realitzar l'homogeneïtzació sèrbia i poder complir el somni de la Gran Sèrbia, un gran territori sense persones d'altres ètnies o nacionalitats. Per aconseguir el que es proposaven primer havien de dur a terme una neteja ètnica i expulsar del terreny tot aquell que no fos serbi.

²¹ Seguidors del moviment polític d'extrema dreta Ústaixa fundat l'any 1929. Nascut amb la idea de combatre l'opressió rebuda des de la corona sèrbia però amb la idea gestant d'una Gran Croàcia, un nou estat governat pels ústaixes. Durant la Segona Guerra Mundial van seguir amb la lluita per un nou estat croat totalment homogeni.

²² Romeva, R. (1997). *Bòsnia-Hercegovina: Lliçons d'una guerra*. (p.30)

El moviment partisà va ser liderat per Josip Broz, conegut amb el sobrenom de Tito. Els comunistes van ser els primers en organitzar-se per fer front als exèrcits de l'Eix. La feina de Tito va ser la creació de fronts comunistes, tant a Sèrbia com a Montenegro, que resistissin als atacs feixistes.

A diferència dels txètnics, els partisans tenien clar que volien anar més enllà. Volien vèncer el feixisme i, posteriorment, volien poder governar el país. És per aquest motiu que la figura de Tito va ser cada vegada més idolatrada, el cap de la resistència tenia cada vegada més seguidors que confiaven en ell. Aquest fet va fer fàcil la creació d'un estat comunista a l'acabar la Segona Guerra Mundial i la confiança en l'autoritat de Tito com a cap d'un nou govern de postguerra.

Les forces internacionals en un primer moment van donar el seu suport al moviment txètnic ja que eren partidaris de la monarquia i contraris a Stalin, però una traïció per part dels txètnics va fer que els partisans rebessin l'ajuda dels Aliats. Quan es va saber que els txètnics havien estat col·laborant amb l'Eix amb l'objectiu d'aconseguir armament i aplicar la neteja ètnica a bosnians i croats per la creació de la Gran Sèrbia, els governs de les forces aliades van retirar l'ajuda.

No va ser fins el 1945 i amb l'ajuda de l'Exèrcit Roig que Iugoslàvia va derrotar el feixisme. L'alliberació de Iugoslàvia no va arribar a completar-se del tot fins el mes de maig de 1945, encara que des del mes d'octubre de 1944 la capital, Belgrad, ja era partisana.

La Segona Guerra Mundial va deixar centenars de milers de morts a Iugoslàvia, encara que no hi ha un nombre exacte de víctimes.

Aquesta guerra va deixar grans conseqüències arreu del país, conseqüències que anys més tard influiran en el transcurs dels esdeveniments. Raül Romeva recull tres conseqüències importants que cal tenir en compte per entendre el que passarà posteriorment: amb la victòria del moviment partisà neix de nou l'ideal iugoslau, aquesta vegada, però, amb Josip Broz Tito com a protagonista. Per altra banda, hi haurà un augment de presència sèrbia en el comandament partisà. I finalment, Bòsnia passava a ser el més gran productor d'armes del país²³.

²³ Romeva, R. (1997). *Bòsnia-Hercegovina: Lliçons d'una guerra*. (p.32)

4.2 La Iugoslàvia de Tito

Tito va portar la pau a una Iugoslàvia més dividida i enfrontada que mai. Després de la Segona Guerra Mundial els partisans van arribar al poder i Josip Broz va passar a ser el símbol de l'inici d'una nova era. El moviment partisà havia reformat Iugoslàvia i el seu discurs de reconciliació havia impregnat una societat que fins no feia gaire estava confrontada.

El mes de febrer de 1945 es cancel·la l'antiga Constitució iugoslava i la nova no arriba fins el 31 de gener de 1946. És en aquesta nova Constitució que es reorganitza l'estat. Iugoslàvia passa a ser una república federal formada per sis repúbliques: Sèrbia, Croàcia, Eslovènia, Montenegro, Macedònia i Bòsnia-Hercegovina; i dues províncies autònomes vinculades a Sèrbia: Vojvodina i Kosovo.

Aquest nou país va crear-se en una base socialista. El que volia aconseguir Tito era fer desaparèixer els problemes entre els grups ètnics i que tots els ciutadans lluitessin només contra els problemes de classes, el que divulgava el comunisme. És a partir d'aquesta idea, la de l'oblit, que es deixa enrere la idea que la Segona Guerra Mundial a Iugoslàvia es va viure com una guerra civil.

Croàcia es va integrar sense cap tipus de problemes a Iugoslàvia i es va oblidar la idea de l'Estat Independent de Croàcia. Es van suprimir els assassinats que van arribar a cometre els ústaixes i no van ser jutjats a l'acabar la guerra.

La creació d'aquesta república no va ser, doncs, una reconciliació com volia fer creure Tito. El conflicte que va existir durant la Segona Guerra Mundial i que va enfrontar diferents ètnies va ser silenciada. Ningú en parlava, era com si res del que es va produir durant aquells anys hagués succeït. Ni serbis, ni croates, ni bosnians, ni albanesos van tenir el moment de penedir-se'n, de ser perdonats o de perdonar. Les víctimes dels crims comesos en matances massives, en camps de concentració, en tortures i neteja ètnica, no van rebre mai paraules de perdó. No hi va haver penediment, només oblit.

El més important després de la guerra era revifar el país i Tito va treballar per convertir Iugoslàvia en una potència regional. El país va millorar considerablement obrint-se camí en terrenys com el de la indústria.

Mentre tot això es produïa, la Unió Soviètica de Iosif Stalin intentava influir en el país balcànic i controlar les accions de Tito. Al no aconseguir els seus objectius, la URSS va tallar relacions amb Iugoslàvia i finalment va expulsar la república del bloc comunista.

Així doncs, la Iugoslàvia de Tito passava a estar entremig dels dos blocs, no formava part del bloc oriental però tampoc estava inclosa en el bloc occidental.

Tot i no formar part del bloc soviètic, el seu sistema polític i econòmic es basava en el sistema aplicat a la URSS. Així doncs, van seguir amb una imitació del model soviètic fins que, el 1948, Iugoslàvia havia perdut els seus mercats en el bloc comunista i havia d'iniciar la troballa de països amb qui crear noves relacions comercials. Havia d'obrir camí cap als països de l'oest i del tercer món, d'aquesta manera obrint-se a relacions econòmiques i socials.

Durant els anys setanta i vuitanta una crisi econòmica va afectar Iugoslàvia i les tensions entre repúbliques i províncies van créixer de manera desmesurada.

4.3 La mort de Tito i el preludi del desastre

El 4 de maig de 1980 va morir Josip Broz Tito. La mort del líder iugoslau va representar, de manera simbòlica, la mort del model d'estat socialista desgastat, afeblit i, en definitiva, exhaurit.

Tres anys després i amb la mort de Tito encara recent, es va fer l'intent de treure part de l'autonomia econòmica que tenien les diverses repúbliques i províncies. Aquest acte va fer incrementar les tensions entre algunes repúbliques i el govern central. Dues de les repúbliques que van considerar aquestes retallades com un atac van ser Eslovènia i Croàcia. Totes dues repúbliques gaudien d'una bona situació econòmica i eren les més riques en comparació amb la resta.

L'amnèsia que va estendre's arreu del país amb l'arribada de Tito al poder va desaparèixer al mateix moment que el polític va morir. A partir dels anys vuitanta els moviments de caràcter nacionalista que havien estat silenciats al final de la guerra van anar creixent i obtenint certa estima per part de la ciutadania. El nacionalisme, però, no havia ressorgit del no res; aquest tipus de discursos van alçar la veu contra les imposicions que arribaven des de Belgrad. Des de la capital es duïen a terme polítiques que tenien com objectiu la creació d'una consciència col·lectiva que tingués com a base la cultura i l'idioma serbis. Cada vegada es veïen més diferències entre les repúbliques i els nacionalismes anaven guanyant terreny. Croàcia va ser una de les repúbliques que va mostrar més aviat el seu descontentament amb el país i va denunciar discriminacions de caràcter econòmic i lingüístic.

L'any 1986, des de l'Acadèmia Sèrbia de la Ciència i de les Arts es va escriure un document conegut pel nom de *SANU Memorandum*. En ell feien evidents el seu descontentament amb la política que havia dut a terme Tito i apuntaven un seguit de greuges contra Kosovo.

Kosovo en aquells moments era el nucli del renaixement del nacionalisme serbi. El racisme i els discursos islamòfobs van remoure la ciutadania sèrbia que vivia a la província de Kosovo. Kosovo era un element significatiu en l'ideal nacionalista serbi, ja que es deia que era el bressol de la nació sèrbia, nascuda l'any 1389.

El memoràndum, escrit per intel·lectuals serbis, exigia que tota la població sèrbia repartida pel país pogués formar part d'una sola entitat sèrbia. El nacionalisme, doncs, estava latent en aquest document però en cap moment s'esmentava la paraula "nacionalisme". El que es volia aconseguir era enfortir el pensament nacionalista, victimitzar-se com a col·lectiu mentre es criticava la resta de repúbliques.

Els moviments nacionalistes van veure l'oportunitat de ressorgir en el moment en què el Partit Comunista Iugoslau, i en general tot el bloc de l'Est, estava en crisi. La caiguda del comunisme a finals dels anys vuitanta va ser un moment de gran inestabilitat i en què molts polítics van veure la seva oportunitat per governar un nou país.

Un dels dirigents comunistes que passarà a formar part del bàndol nacionalista és Slobodan Milosevic, proclamat el 1987 president del Comitè Central de la Lliga Sèrbia dels Comunistes.

L'any 1988 es duen a terme diverses manifestacions dirigides per Milosevic, actes en els quals s'entreveuen missatges de caràcter feixista. Aquest tipus d'actuacions no s'aturen sinó que s'incrementen. S'inicia una campanya que demana eliminar els estatuts d'autonomia de les províncies de Kosovo i Vojvodina. L'abolició de les autonomies s'aconsegueix l'any 1989. Mentre tot això passa també es treballa per eliminar els mitjans de comunicació independents que no es col·loquen al servei del moviment de Milosevic. Es va creant una nova veritat, una veritat en què els serbis són víctimes de discriminació, violència i persecució per part d'altres grups ètnics del país. La unitat del poble serbi era vital per poder sobreviure als suposats atacs de croats, bosnians, albanesos i eslovens. La unitat era l'arma més forta que tenia Milosevic ja que, si aconseguia agrupar tots els serbis, tindria un exèrcit disposat a lluitar per la Gran Sèrbia.

La inseguretad creada a partir dels discursos dels líders nacionalistes serbis crea en la societat el sentiment de por i d'inestabilitat. És per aquest motiu que confien en els partits nacionalistes, perquè creuen que són els únics que poden canviar les coses i ajudar a tots els serbis.

Durant els anys 1989 i 1990 van néixer nous partits polítics que defensaven el nacionalisme. El mètode utilitzat per Milosevic va ser redefinit per altres dirigents polítics en la resta de repúbliques.

No és d'estranyar que en les primeres eleccions a Iugoslàvia guanyessin partits que defensaven els interessos nacionals. Tots aquests partits tenien la seva representació a cada una de les repúbliques, així doncs, la gent podia votar el partit que representés la seva nacionalitat. És d'aquesta manera com es comencen a notar les divisions ètniques entre la societat iugoslava.

A Eslovènia va vèncer Milan Kucan, a Sèrbia Slobodan Milosevic, a Macedònia Kiro Gligorov i a Montenegro Momir Bulatovic. Tots ells havien format part de la Lliga Comunista que pocs anys abans s'havia dissolt. Per altra banda, hi havia opositors del partit comunista que també havien decidit defensar les seves idees polítiques en una base nacionalista: Franjo Tudjman a Croàcia i Alija Izetbegovic a Bòsnia-Hercegovina.

L'homogeneïtat política, existent fins ara a Iugoslàvia gràcies a Tito, va desaparèixer per donar pas a un trencament entre les repúbliques i a l'inici d'un conflicte armat.

4.4 Les primeres independències

4.4.1 Eslovènia

El parlament eslovè va decidir celebrar un referèndum d'autodeterminació. El 23 de desembre de 1990 el 93,5% de la població de la república eslovena participava en aquesta votació. La proposta d'independència va guanyar el referèndum amb un 94,6% dels vots a favor.

No va ser fins el 25 de juny de 1991 que es va declarar la independència d'Eslovènia. L'Exèrcit Popular Iugoslau va posicionar-se amb Sèrbia. L'Exèrcit Popular Iugoslau sempre havia representat un símbol d'unió i a totes les repúbliques era una institució respectada, però des de feia un temps hi havia un destacat nombre de comandaments serbis i des del mateix organisme s'apel·lava a la unitat del país, cosa que no va agradar a certs sectors de la societat iugoslava, que ho veien com un intent de centralitzar, encara

més, el país. També cal tenir en compte les crítiques que va rebre la figura de l'exèrcit des dels mitjans de comunicació eslovens. Així doncs, la figura de l'exèrcit era previsible. Però a part d'això també cal esmentar que un dels objectius de l'exèrcit al posicionar-se amb Sèrbia era protegir com fos el sistema socialista. Amb la caiguda del bloc comunista, més que mai, s'havia de protegir el país de les influències que poguessin arribar d'occident. Amb la partició de Iugoslàvia seria cada vegada més complicat la unió entre repúbliques i mantenir la força contra el capitalisme.

El mateix 26 de juny l'exèrcit entrava a Eslovènia. El que no s'esperaven, però, des de Sèrbia, és que la Defensa Territorial que s'havia creat des del bàndol secessionista lluités de manera contundent contra les tropes enviades. Aquest primer conflicte va acabar sent una derrota per l'exèrcit iugoslau, que només va durar deu dies, per aquest motiu se la denomina com la "Guerra dels Deu Dies". Un altre factor que va influenciar en la retirada dels militars iugoslaus va ser que Eslovènia no tenia un gran nombre d'habitants d'origen serbi.

Al ser una guerra breu, les baixes no van ser nombroses: una seixantena de morts i centenars de ferits. Per altra banda, però, aquest conflicte va marcar un abans i un després en la història de Iugoslàvia. El país quedava definitivament trencat.

Abans que s'iniciés la guerra la postura d'Europa i els Estats Units era clara: cap de les repúbliques iugoslaves aconseguiria el reconeixement internacional per ser un país independent. Però des de la comunitat internacional aquesta guerra va representar un fort impacte ja que, després de diverses dècades, un conflicte armat esclatava al continent europeu. És després de veure les imatges que es decideix acceptar Eslovènia com un nou país sobirà.

El 15 de gener de l'any 1992 es va reconèixer Eslovènia com a estat independent i mesos més tard, al maig, va ser incorporada a l'ONU.

4.4.2 Croàcia

El mes de maig de 1990, a Croàcia, Franjo Tudjman prenia possessió del càrrec com a president de la República de Croàcia. A partir de l'ascens al poder, Tudjman inicia una sèrie de canvis i reformes en l'àmbit econòmic i polític. El canvi més important, però, és el que es fa a la Constitució, segons la qual els serbis passen a ser considerats minoria nacional. La pròpia Constitució es converteix en una arma per anar contra els ciutadans

serbis de Croàcia. Els serbis deixen de tenir els privilegis dels quals havien gaudit fins ara.

Després de les accions de Tudjman, els serbis de Croàcia es comencen a mobilitzar per combatre el nacionalisme croat. Un exemple d'aquestes mobilitzacions és la campanya de propaganda que es va realitzar des de la ciutat de Knin, a la regió de la Krajina, un territori rural amb un gran retrocés econòmic. En aquesta zona de Croàcia la població era en gran mesura sèrbia. Per aquest motiu, va ser fàcil crear el caos i manipular a les persones dient que els ústaixes havien tornat i que no dubtarien en assassinar serbis com temps enrere. Aquesta operació va tenir com a resultat la proclamació de la República Sèrbia de Krajina, que mai va ser reconeguda internacionalment.

El 19 de maig de 1991 es va celebrar a Croàcia un referèndum d'independència. Les autoritats sèrbies van cridar al boicot d'aquest referèndum però no van poder evitar que es guanyés la consulta amb un 94,17% de vots a favor de la separació.

Croàcia no va tardar en declarar la independència, el mes de juny del mateix any es proclamava com a estat independent sense el recolzament internacional. Des de Belgrad es va actuar ràpidament enviant l'Exèrcit Popular Iugoslau a la república secessionista. Les milícies sèrbies que s'havien anat creant al llarg dels mesos van col·laborar amb les tropes federals per defensar els serbis que vivien a Croàcia. El primer que van fer va ser estendre's arreu de la Krajina i l'Eslavònia, dues regions amb un gran nombre de població sèrbia. Aquesta va ser la primera acció militar del que seria una guerra sagnant, una primera acció en què ja es va dur a terme la neteja ètnica, una pràctica que marcaria les guerres de secessió iugoslaves.

El mes d'agost de 1991 Vukovar va iniciar un llarg període sota setge serbi. Fins el mes de novembre, tres mesos després, la ciutat de la regió d'Eslavònia va mantenir-se sota el setge de l'exèrcit iugoslau i els paramilitars serbis. El setge, que va durar un total de 85 dies, va acabar amb l'entrada dels militars i l'ocupació i destrucció de la ciutat. Totes aquelles persones que quedaven a Vukovar van ser expulsades, encara que hi ha comptabilitzats milers d'assassinats, presoners i desapareguts. Aproximadament 40.000 persones van haver de desplaçar-se i refugiar-se de les atrocitats sèrbies.

El fet més destacable va ser l'anomenada massacre de Vukovar, en què dues-centes persones, de procedència croata, van ser assassinades en un hospital a mans de les milícies paramilitars sèrbies. Encara que les autoritats croates havien pactat amb l'Exèrcit Popular

Iugoslau i amb la Comunitat Europea l'evacuació de l'Hospital de Vukovar, el mateix exèrcit federal va decidir trencar l'acord i conduir a dos-cents presoners a la granja Ovcara, on van ser torturats i posteriorment executats pels milicians serbis. Aquest assassinat massiu va confirmar que el bàndol serbi duia a terme la pràctica de la neteja ètnica.

Un altre esdeveniment que marca el transcurs de la guerra és el setge de Dubrovnik. Des de Montenegro es du a terme una campanya de la por que fa remoure la societat montenegrina que, per por de ser envaïts per l'exèrcit croat, decideixen atacar la ciutat de Dubrovnik.

A principis d'octubre de 1991 comencen els bombardejos per part de la força aèria iugoslava. Aquests atacs aïllen Dubrovnik, una ciutat que es queda sense aigua i electricitat durant mesos. Els bombardejos serbis i montenegrins no s'aturen i arriben a destrossar el casc antic de la ciutat, un patrimoni fins aleshores protegit per la UNESCO. Mentre tot això passa, l'exèrcit croat es troba afeblit i no té la capacitat d'aturar l'ofensiva sèrbia.

El 6 de desembre de 1991 la ciutat pateix el pitjor atac mai viscut. Dubrovnik és bombardejada durant hores, més de 2000 bombes cauen a la ciutat, incendiant tot el que troben al seu pas. Les pèrdues arquitectòniques i culturals són incalculables.

L'exèrcit croat aconseguix aturar les agressions sèrbies i fer retrocedir l'exèrcit iugoslau. L'Exèrcit Popular Iugoslau va retirar-se el maig de 1992 de Dubrovnik.

Les actuacions de Sèrbia i Montenegro no van agradar a les potències occidentals i la comunitat internacional finalment va reconèixer la independència de Croàcia.

La guerra va finalitzar el gener de 1992; el dia 15 es va reconèixer Croàcia com a estat independent i mesos més tard, al maig, va ser integrada a l'ONU.

4.5 Bòsnia i el final de la multiètnicitat

4.5.1 Referèndum d'independència i inici del conflicte

Bòsnia-Hercegovina era considerada el cor de Iugoslàvia, la multiètnicitat era la base d'aquesta república i Sarajevo era considerada la capital més rica en qüestió de diversitat cultural i ètnica. Les relacions i vincles entre les diferents ètnies, que fins llavors havien estat normals i els havia representat com a societat, van esdevenir impossibles de

preservar. El nacionalisme i la lluita que governava Sèrbia i Croàcia arribava amb força a Bòsnia-Hercegovina.

Les eleccions de 1990 van portar al poder a Alija Izetbegovic, líder nacionalista bosnià. Tant el Partit d'Acció Democràtica (SDA) com el d'Unió Democràtica Croata (HDZ) estaven a favor de celebrar un referèndum d'autodeterminació a la república. Per contra, el Partit Democràtic Serbi (SDS) era contrari a aquesta convocatòria. La falta de consens era evident entre els tres partits nacionalistes i la situació va acabar sent límit pel triumvirat nacionalista.

El 15 d'octubre de 1991 es va aprovar, des del Parlament de Bòsnia-Hercegovina, un memoràndum sobre la sobirania, encara que els serbis en fessin boicot.

Quan al gener de 1992 va acabar la guerra entre Croàcia i Sèrbia, la guerra a Bòsnia-Hercegovina era cada vegada més latent. Tot i que s'acceptés la independència d'Eslovènia i de Croàcia, no passaria el mateix amb la república de Bòsnia. Tant Sèrbia com Croàcia tenien com a objectiu la partició i el repartiment de Bòsnia-Hercegovina. Aquesta fragmentació es considerava la solució de tots els problemes per part dels governs de Belgrad i Zagreb.

El 29 de febrer i l'1 de març de 1992 se celebra el referèndum en què la població bosniana podia decidir si seguir a Iugoslàvia o crear un estat independent. Durant aquests dos dies el 99,4% de la ciutadania va votar en aquest referèndum i va fer-ho a favor de la separació. Des del partit serbi es va prohibir a la població serbobosniana anar a votar en aquest plebiscit. Tot i això, el 2 de març es van publicar els resultats i immediatament el bàndol serbi va iniciar la ofensiva contra el govern bosnià.

El 18 de març es va decidir la divisió del territori en tres entitats autònomes, cada una d'aquestes entitats havia d'estar formada per majories nacionals però garantint la tolerància religiosa i llibertat política.

Es va proclamar la República de Bòsnia-Hercegovina per part dels líders polítics serbis. El 6 d'abril es va reconèixer des de la comunitat internacional la independència de Bòsnia-Hercegovina. A partir d'aquest moment la guerra comença al territori bosnià.

4.5.2 Neteja ètnica: l'arma de la guerra

Després del reconeixement per part de la Comunitat Europea es va prendre la decisió d'implantar sancions a les diverses repúbliques. A part, es va dur a terme un embargament

d'armes. Aquesta decisió va ser clau pel transcurs de la guerra de Bòsnia ja que, sense preveure-ho, s'estava donant avantatge al règim de Milosevic: era des de la capital iugoslava, Belgrad, que es controlava l'Exèrcit Popular Iugoslau, un exèrcit íntegrament format per militars d'ètnia sèrbia i completament a favor de la creació de la Gran Sèrbia. Les primeres setmanes de guerra van ser les més complicades pel govern de Bòsnia-Hercegovina. La falta d'organització va donar cert avantatge a l'exèrcit federal i les milícies paramilitars que ja estaven entrenats després del conflicte contra Croàcia.

Ja des de la guerra contra els croates, el bàndol serbi va utilitzar tàctiques i accions defensives que sobrepassaven l'horror i el salvatgisme. La pràctica de la neteja ètnica recordava els pitjors anys de la història europea moderna. Els camps de concentració, els assassinats i violacions massives i els milers de refugiats que escapaven d'un destí escrit a causa de la seva ètnia, religió o ideologia s'assimilaven a la Segona Guerra Mundial i a les accions que va dur a terme el nazisme.

En un primer moment, les tropes sèrbies s'encarregaven d'ocupar els territoris que més tard deixarien en mans dels paramilitars. D'aquesta manera, l'exèrcit federal quedava impune de les tortures i matances que aplicaven els milicians serbis. La neteja ètnica posava fi a la vida de tots aquells ciutadans que no fossin d'origen serbi.

Els ulls de tot el món estaven posats en ciutats com Sarajevo, ciutats que van patir un canvi dràstic: van deixar enrere l'aspecte cosmopolita i de capital europea per passar a la devastació i la barbàrie. A les ciutats de Bòsnia-Hercegovina s'hi van patir les grans accions de neteja ètnica, es volia eliminar la quantitat més gran possible de bosnians, i sobretot, aquells que practiquessin la religió musulmana.

Que les ciutats fossin les protagonistes dels informatius no implicava, però, que a la resta de pobles i la zona rural quedés impune de la matança sèrbia. Els assassinats en massa, igual que la violació massiva de dones musulmanes, era una manera d'incitar a la gent a deixar el territori. Els bosnians van decidir fugir abans de morir. En total un milió de desplaçats al llarg de la guerra van deixar enrere la seva vida per acabar en camps de refugiats o agafant els camins de l'exili.

Però no només va ser el bàndol serbi el que va aplicar la neteja ètnica. El bàndol croat va expulsar tots aquells soldats d'ètnia bosniomusulmana de l'exèrcit i, seguidament, però en diferent magnitud, va assassinar milers de bosnians. Els líders serbis i croats tenien clar que Bòsnia era una zona que havia de formar part dels dos països i van decidir ocupar

i apoderar-se dels territoris que més els convenien. Al seu pas van destrossar tot el que es trobaven i van dur a terme les pitjors atrocitats possibles.

Bòsnia-Hercegovina va lluitar amb un evident desavantatge contra Sèrbia i Croàcia, fet que va complicar la defensa. La falta de soldats i el poc armament militar va suposar una diferència abismal entre l'Exèrcit Popular Iugoslau i les Forces Territorials Bosnianes. Davant els fets i amb els pocs recursos per part del bàndol bosnià, el govern de Bòsnia-Hercegovina va intentar resistir l'ofensiva sèrbia i croata a l'espera d'una intervenció internacional que no es produïa.

Tant les violacions de dones musulmanes com les execucions es duïen a terme en massa. Els soldats i paramilitars serbis actuaven amb la pitjor violència possible i eren recompensats per les seves accions. No n'hi havia prou amb l'assassinat i l'extermini d'una ètnia sinó que buscaven la tortura i, amb ella, la humiliació del contrari.

Un exemple en què la neteja ètnica va ser del més eficaç és la ciutat de Visegrad. L'abril de 1992 va ser bombardejada per l'Exèrcit Popular Iugoslau i ocupada per les mateixes tropes. Una vegada van marxar les tropes federals van arribar els militars serbobosnians per dur a terme la neteja ètnica. Com en totes les ciutats, el moviment massiu de bosnians va començar al mateix moment en què s'inicià la neteja. Es va destruir tot allò que evidenciés que allà hi havia hagut musulmans. Aquesta ciutat és un dels tants exemples que ens va deixar la guerra de Bòsnia-Hercegovina. Una ciutat on la majoria d'habitants eren d'origen bosnià ha acabat sent una ciutat formada, gairebé en la seva totalitat, per persones de nacionalitat sèrbia.

L'efecte de la neteja ètnica és evident. Encara a dia d'avui es poden veure les conseqüències del que va comportar aquesta pràctica. La troballa de fosses comunes manifesta amb quina magnitud van actuar.

Més de 100.000 persones van morir en aquesta guerra, entre 20.000 i 50.000 dones van ser violades i hi va haver 1.000.000 d'exiliats. La guerra de Bòsnia-Hercegovina es va convertir en una de les més sagnants i tràgiques després de la Segona Guerra Mundial; la magnitud dels actes que es van produir durant aquells anys van evidenciar una Europa on el racisme i l'odi encara movien les masses.

4.5.3 Bombardeig a Mostar (1992 – 1994)

Croàcia també va proclamar la seva pròpia república dins de Bòsnia-Hercegovina. La població d'Hercegovina era majoritàriament bosniana, però la segona posició se l'enduien els ciutadans d'origen croat. És per aquest motiu que el 18 de novembre de 1991 el partit de Franjo Tudjman, Unió Democràtica Croata, va proclamar la República Croata d'Herceg-Bosna.

Mostar va ser una de les ciutats més atacades durant la guerra de Bòsnia, i és que va ser atacada tant per l'Exèrcit Popular Iugoslau com per les forces croates.

Després que Bòsnia-Hercegovina es proclamés independent es va iniciar un atac aeri contra el poble de Mostar. Un bombardeig per part de les forces federals va fer que croats i bosnians es posicionessin i s'aliessin per acabar amb l'ofensiva. Aquesta unió entre l'Exèrcit de la República de Bòsnia-Hercegovina i el Consell Croat de Defensa va servir com a excusa per tornar a bombardejar Mostar. Els atacs constants van acabar destruint l'arquitectura religiosa que posseïa la localitat, entre ells mesquites, catedrals i altres edificis d'importància.

El 9 de maig de 1993 la unió entre bosnians i croats per posar fi a l'opressió sèrbia va esquarterar-se i va començar un greu enfrontament. Bòsnia-Hercegovina va convertir-se en un camp de batalla amb més d'un front obert.

El territori va passar a ser dividit i controlat pels bàndols croat i bosnià. La ciutat de Mostar va representar la cruesa de la guerra. I és que, igual que la ciutat, el país també es dividia. Mostar simbolitzava a la perfecció el conflicte que s'estava vivint arreu del territori. Bàndols enfrontats que lluitaven per apoderar-se de la terra i que, per si no n'hi havia prou, posava fi a la convivència i l'avinença entre persones que vivien en un mateix territori des de feia anys.

Les forces croates no van deixar de bombardejar la ciutat i van aïllar-la, de manera que l'ajuda humanitària no pogués arribar a la població²⁴. El bàndol croat va ocupar l'Aeroport Internacional de Mostar i la cadena radiofònica. D'aquesta manera, doncs, controlaven el trànsit d'avions i podien exercir pressió a la població informant de les accions que durien a terme contra els habitants d'origen bosnià. Les detencions no van tardar en arribar i els desplaçaments massius van produir-se urgentment. Tothom volia escapar de les amenaces i la violència dels militars croats.

²⁴ Romeva, R. (1997). *Bòsnia-Hercegovina: Lliçons d'una guerra*. (p.60)

Mostar va passar a ser dominada pels croates i es va voler evidenciar aquest fet nomenant-la capital de la República Croata d'Herceg-Bosna.

Des de juny de 1993 fins l'abril de 1994, durant divuit mesos, la ciutat de Mostar i la seva població civil va viure sota el setge. Durant aquest període de temps els atacs contra la ciutadania d'origen bosnià i els bombardejos contra la mateixa ciutat no van aturar-se. Durant els divuit mesos de setge van morir aproximadament 2000 persones.

Un símbol d'aquest conflicte és l'atac i l'ensorrament del pont Stari Most. Aquest antic pont de marbre era famós per la datació de la seva construcció. L'any 1556 va construir-se per unir les dues ribes del riu Neretva, i la seva destrucció va suposar un gran impacte per tothom. Aquest atac no deixava de ser una manera de posar fi també a la multiculturalitat que distingia Bòsnia-Hercegovina²⁵.

Tot i que els mitjans de comunicació no es van fer eco del que estava produint-se a Mostar i de les accions que estava duent a terme l'exèrcit croat, cal dir que la popularitat de la qual gaudien els croats va veure's afectada considerablement. Si durant la guerra contra Sèrbia es va donar el suport total al bàndol croat, en el cas de la guerra de Bòsnia, els atacs a ciutats com Mostar van representar un cop dur al prestigi internacional tot i no rebre sancions econòmiques ni embargament d'armes.²⁶

4.5.4 Setge de Sarajevo (1992 – 1996)

El 5 d'abril de 1992 una gran concentració de gent va manifestar-se pels carrers de Sarajevo per demanar la pau. Les conseqüències d'aquest acte van ser l'assassinat de dues joves a mans d'un franc tirador. La pau que tant reclamaven els bosnians després de la celebració del referèndum d'independència va veure's truncada en el mateix moment en què el bàndol serbi va obrir foc contra la multitud de persones que es manifestaven pels carrers de Sarajevo.

Un mes després, el dia 2 de maig, començava de manera oficial el setge a la capital bosniana, que no finalitzaria fins 1425 dies més tard, el 29 de febrer de 1996. Quatre anys de setge que el convertien en el més llarg de la història moderna.

L'estratègia del bàndol serbi i els seus exèrcits va ser col·locar-se arreu de les muntanyes que envolten la capital bosniana. D'aquesta manera, doncs, tenien rodejada la ciutat i els

²⁵ Romeva, R. (1997). *Bòsnia-Hercegovina: Lliçons d'una guerra*. (p.61)

²⁶ Veiga, F. (1995). *La trampa balcànica. Una crisi europea de fin de siglo*. (p.322)

francitiradors tenien la facilitat d'atacar tot aquell que sortís al carrer. A part, també es van llançar míssils que van acabar destruint els edificis de la ciutat.

Els habitants de Sarajevo tenien la possibilitat de morir en qualsevol moment, sortir al carrer per anar a comprar menjar suposava posar en risc la vida. L'exemple més clar sobre aquesta pràctica és la denominada Avinguda dels Francitiradors: un dels carrers més centrals de Sarajevo, el bulevard Mese Selimovica, va convertir-se en la zona preferida pels francitiradors serbis que es passaven els dies disparant contra tot aquell que hi hagués pel carrer. Van acabar matant al llarg del setge a 225 persones en aquesta avinguda. Els militars serbis es van col·locar al barri de Grbavica, ocupant-lo i apoderant-se del territori sencer. Era des d'allà que disparaven sense miraments contra civils, militars, periodistes... Els bombardejos van acabar destrossant els edificis més importants de Sarajevo. L'Oficina de Correus, per trencar les comunicacions de la ciutat, el Parlament de Bòsnia-Hercegovina i l'Oslobodjenje, el diari més important de l'antiga república bosniana, van ser els principals objectius de les tropes aèries sèrbies.

Durant aquests anys l'aeroport va ser tancat, fet que va impossibilitar l'arribada d'ajuda humanitària provinent d'Europa. Durant la temporada d'estiu no només es va boicotejar l'arribada d'ajuda humanitària sinó que es va tallar l'aigua impedit la supervivència dels ciutadans.

La mort va apoderar-se de la ciutat: no hi havia menjar, aigua ni electricitat i, a més, els serbis seguien assassinant i atacant la ciutat. Les condicions de vida feien complicada la supervivència.

El mes de març de 1993 es va idear la manera d'enllaçar un dels barris de Sarajevo que vivia sota l'amenaça sèrbia, Dobrinja, i un barri on el setge serbi no estava en funcionament, Butmir. La construcció d'un túnel, completat a finals del mes de juny, va servir per fer arribar menjar a les zones de la ciutat que vivien sota setge, a més d'armament per l'Exèrcit Bosnià que lluitava amb l'embargament d'armes de la Comunitat Europea. No només va servir per portar ajuda a les persones que vivien a Sarajevo sinó que també va ser una forma de fugir de la ciutat i el setge serbi. El Túnel de Sarajevo va convertir-se en un símbol de la resistència bosniana davant els constants atacs serbis.

El 5 de febrer de 1994 va haver-hi un atemptat al mercat de Markale. Es va disparar una granada que va impactar al mercat de Markale, on hi havia una gran massa de civils. En

aquest atac hi va haver 68 morts i 144 ferits. Aquest acte va portar certa controvèrsia, ja que els serbobosnians no van reconèixer mai l'autoria dels fets, i van arribar a culpar a l'exèrcit bosnià d'aquest atac.

Al llarg de 1994 i 1995 es va seguir bombardejant la capital des del bàndol serbi. Edificis com el de la Presidència de l'Estat o la mateixa Radiotelevisió de Bòsnia-Hercegovina van ser atacats i destruïts.

El mercat de Markale va ser víctima d'un segon atemptat el 28 d'agost de 1995. En aquest cas es van llançar cinc granades que van causar la mort de 43 persones i va ferir-ne 75 més. Després d'aquests atacs l'OTAN va decidir intervenir i condemnar les accions comeses pel bàndol serbi.

La pau no arriba a Sarajevo fins el 29 de febrer de 1996, després d'un setge de quatre anys que deixava més de 12.000 morts i 50.000 ferits. Xifres que només recorden la impunitat amb la qual actuaven des del bàndol serbi.

4.5.5 El paper internacional

El paper de la Comunitat Europea i dels Estats Units va ser clau en el transcurs dels conflictes. Europa no volia la desintegració de Iugoslàvia i ho van demostrar a l'hora de no actuar en els primers conflictes, Eslovènia i Croàcia. Una vegada les primeres independències van ser reconegudes no es va actuar contra el règim de Milosevic que tenia en ment ocupar Bòsnia-Hercegovina, territori amb gran quantitat de població sèrbia. El bàndol serbi, suposadament lluitant per la unitat de Iugoslàvia, va actuar amb total impunitat i amb la neutralitat d'una Europa que no desitjava la creació de nous estats. Les protestes contra les actuacions sèrbies van ser presents en països com Alemanya, Itàlia o Espanya; la guerra contra Croàcia i la pràctica de la neteja ètnica va ser televisada arreu d'Europa i d'aquesta manera s'anava perdent el recolzament internacional.²⁷

El mes de febrer de 1992 es van iniciar unes negociacions a la ciutat de Lisboa. En aquesta reunió es van trobar els tres líders bosnians per buscar una solució i treballar en una divisió del territori. D'aquesta manera, tant serbis, croatss i bosnians tindrien la seva pròpia zona. Aquesta primera reunió no va ser de cap ajuda ja que la guerra acabaria esclatant temps després. La mediació europea no demostrava cap tipus de rellevància en aquest conflicte.

²⁷ Conversi, D. (2000). *La desintegració de Iugoslàvia*. (p.103)

Poques setmanes després del reconeixement de la independència bosniana s'evidenciava la gran crisi dels refugiats que s'estava vivint a Bòsnia-Hercegovina. Des de l'ACNUR²⁸ es feien públics els nombrosos desplaçaments que s'estaven produint. Si en un principi es calculaven 370.000 refugiats i desplaçats, a la tardor ja eren 1.000.000 de refugiats i 1.000.000 de desplaçats dins el mateix territori.²⁹ La neteja ètnica començava amb l'ocupació del terreny i la posterior expulsió de tots aquells ciutadans que no fossin d'origen serbi. Aquesta pràctica va ser utilitzada tant pel bàndol serbi com pel bàndol croat.

El mes d'agost del mateix any es va produir la segona reunió a Londres. Ja immersos en la guerra, el paper internacional semblava cada vegada més inexistent. L'embargament armamentístic, una mesura presa per la Comunitat Europea i els Estats Units durant la guerra de Croàcia, va suposar un problema pels bosnians a l'hora de defensar-se dels atacs serbis. El bàndol serbi comptava amb les armes d'un gran exèrcit com era l'Exèrcit Popular Iugoslau, en canvi, Bòsnia-Hercegovina no comptava amb un exèrcit consolidat ni amb armes amb les quals lluitar. Des de la comunitat internacional no es mostrava cap tipus de resposta contra res del que estava tenint lloc a Bòsnia-Hercegovina.

El mes de setembre hi va haver una tercera conferència a Ginebra. En aquesta ocasió els enviats per debatre sobre la situació van ser serbis i bosnians. Des de la Comunitat Europea es volia aconseguir l'arribada de l'ajuda humanitària arreu del país i garantir la feina de les tropes internacionals.

La creació d'una "zona d'exclusió aèria" per part de l'ONU el mes d'octubre de 1992 no va ser una acció que donés resultats. No es podia fer complir aquesta mesura ja que no hi havia els instruments per fer-ho. El 31 de març de 1993 es va adoptar una nova resolució que permetia a l'OTAN atacar els avions militars que violessin l'ordre.³⁰

Europa no va saber trobar una solució a la gran guerra i els horrors que s'estaven cometent a Bòsnia-Hercegovina. La negació de la Comunitat Europea a l'hora d'acceptar la desintegració de Iugoslàvia va precipitar als bosnians a una guerra en què no tenien cap tipus de suport. Sèrbia va aprofitar la inacció internacional per destruir Bòsnia-Hercegovina i aplicar la neteja ètnica. Però no només va ser el bàndol serbi que va gaudir

²⁸ Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Refugiats

²⁹ Romeva, R. (1997). *Bòsnia-Hercegovina: lliçons d'una guerra*. (p.78)

³⁰ Romeva, R. (1997). *Bòsnia-Hercegovina: lliçons d'una guerra*. (p.73)

d'aquesta impunitat, els croats també van treballar en la destrucció del país i van infligir la neteja ètnica sobre tots aquells que no gaudissin d'origen croat.

El genocidi que va perpetrar-se des de 1992 a Bòsnia-Hercegovina va gaudir d'una gran llibertat i neutralitat per part d'Europa. Mentre els governs no es decidien a actuar dins el país i aturar les matances i la guerra, els ciutadans d'arreu d'Europa sortien als carrers per demanar una forta actuació contra els criminals de guerra serbis i croats. Posar fi a les atrocitats que s'estaven duent a terme a Bòsnia-Hercegovina era en mans de la Comunitat Europea i els Estats Units. L'actuació internacional va ser tardana i no es va estar a l'alçada de les circumstàncies. Una Europa que feia unes dècades havia conegut el pitjor dels horrors no va saber actuar correctament davant uns règims racistes i de caire feixista.

5. Estudi de cas: La Vanguardia i ABC

5.1 Anàlisi general de la cobertura mediàtica

L'anàlisi que es du a terme consta de dues parts. La primera constarà d'un estudi general de la cobertura informativa que es va dur a terme des de 1991 fins el 1993. Aquesta anàlisi va acompanyada de dos tipus de gràfics que es poden trobar als annexos 1, 2 i 3. L'elaboració d'aquests gràfics és pròpia i amb ella pretenia mostrar la presència informativa de Iugoslàvia als mitjans espanyols.

Els primers gràfics (annex 1 i 2) representen una classificació per any de les mencions de Iugoslàvia i Bòsnia als dos diaris. És així com es veurà la freqüència amb la qual el país sortia als mitjans de comunicació des del 1990 fins el 1993, abans de la desintegració i en plena guerra. Es farà el mateix amb Bòsnia, d'aquesta manera veurem la rellevància que va tenir en els mitjans espanyols la guerra i si, abans del conflicte, ja hi tenia presència.

Els segons gràfics (annex 3) estan fets a partir de la temàtica de les peces periodístiques sobre Iugoslàvia. Les notícies que han estat escollides per aquest anàlisi són les peces amb més rellevància segons les hemeroteques dels dos diaris. D'aquesta manera comprovarem de què tractaven les notícies sobre Iugoslàvia en aquells moments i a quins temes se'ls dona més importància avui dia en el web dels dos diaris. Les notícies que apareixen en aquests gràfics són les que s'han llegit i analitzat de cada un dels anys des del 1990 fins el 1993 per poder fer l'anàlisi general que es troba, a continuació, en aquest mateix apartat³¹.

Els últims gràfics representen la temàtica de les peces periodístiques de l'anàlisi general. A partir de les peces escollides es veurà el número de publicacions que dedicaven a cada una de les seccions del diari. Es podrà veure la importància que se li dona a l'actualitat iugoslava i quin tipus d'informació donaven abans que esclatés el conflicte. D'aquesta manera es podrà veure el canvi de temàtica en les notícies sobre Iugoslàvia entre 1990 i 1993.

Finalment, es durà a terme una anàlisi comparativa entre onze peces periodístiques de *La Vanguardia* i l'*ABC* (annex 5). Aquestes peces han estat escollides majoritàriament per la rellevància dels fets dins la desintegració de Iugoslàvia, però més concretament, la

³¹ Les peces mencionades al llarg de l'anàlisi general es troben a l'annex 4 (document pdf).

guerra de Bòsnia-Hercegovina. És per aquest motiu que s'hi troben notícies sobre els atacs a Croàcia, Vukovar, el setge de Sarajevo o el setge de Gorazde.

La majoria de les notícies escollides són cròniques de guerra escrites pels corresponsals dels diaris als territoris en conflicte. A part, però, també hi ha notícies d'agència o dels corresponsals a ciutats com Viena i Nova York, on succeïen les converses per la pau i les diverses trobades dels dirigents polítics implicats en el conflicte.

Per entendre com s'informava sobre el que estava passant a Iugoslàvia és fonamental conèixer la posició que van prendre els països occidentals. La creació de nous estats no és un fet que agradi a la comunitat internacional, per aquest mateix motiu, quan Eslovènia i Croàcia proposen la seva possible independència, arreu d'Europa i els Estats Units es posicionen a favor del govern federal iugoslau. No van tenir en compte res del que passava realment al país ni quines eren les raons per les quals aquestes dues repúbliques desitjaven independitzar-se. L'auge dels nacionalismes, sobretot el serbi i el croat, no van ser contemplats tampoc, per aquest mateix motiu des d'occident s'informava a partir del que el govern iugoslau oferia. L'ofensiva sèrbia contra les repúbliques secessionistes era argumentada amb l'excusa de mantenir el país unit. Així doncs, el posicionament dels països com Estats Units, França, Anglaterra o Espanya estava clar. No és fins més tard, amb els primers combats armats i amb les primeres declaracions d'independència que la comunitat internacional es posiciona a un bàndol o a l'altre.

En el cas del periodisme passa el mateix, es pot veure clarament un canvi de mentalitat i un trasllat des del bàndol iugoslau fins el bàndol secessionista. Durant el 1990 tots dos diaris, tant *La Vanguardia* com l'*ABC*, informen amb un cert distanciament sobre el que succeeix a Iugoslàvia. L'actualitat del país no sembla importar i quan se'n parla és per opinar sobre la URSS i la seva desintegració. Per exemple, el 23 de març *La Vanguardia* dedica una columna d'opinió sobre la creació de Iugoslàvia i la realitat de la Unió Soviètica, titulada "Naciones de primera y de segunda"³². La secció esportiva és on està més present Iugoslàvia amb l'actualitat del bàsquet i el futbol. *ABC*, el 15 d'agost, informava de la victòria de la selecció iugoslava de bàsquet: "100-77: Yugoslavia se perfila como favorita al triunfo final tras aplastar a la URSS"³³.

³² Jardí, Enric, *La Vanguardia*, 23 març (p. 18)

³³ Efe, *ABC*, 15 agost (p. 69)

No és fins a mitjans d'abril amb les eleccions a Croàcia i Eslovènia i la possibilitat que guanyin els candidats independentistes que no es miren més d'a prop l'actualitat del país. El desembre *La Vanguardia* dedica tres pàgines de la Revista a una anàlisi del que passa a Iugoslàvia i la història del país des de la presidència de Josip Tito fins aleshores.

La manera que té *ABC* de referir-se al govern federal iugoslau i el dirigent serbi Milosevic és sempre etiquetant-los com a comunistes. D'aquesta manera, doncs, deixa clar que el bàndol dolent és el “comunista”. Informen sobre les manifestacions anticomunistes massives, la idea que es dona als titulars és que al comunisme se'l combat. El fet que s'ha de tenir en compte és com els antics dirigents comunistes amb la caiguda de la Unió Soviètica deixen aquest corrent ideològic i centren els seus discursos en el nacionalisme. Un detall que tant *ABC* com *La Vanguardia* no esmenta sempre. El nacionalisme va acompanyat de comunisme, considerat feixisme d'esquerres en diverses ocasions.

Tant *La Vanguardia* com *ABC* donen molta importància a l'actualitat iugoslava i omplen desenes de columnes d'opinió per tractar el tema i mostrar quin és el seu pensament. És per aquest motiu que trobem columnes que adverteixen sobre el perill dels nacionalismes, els causants de la Segona Guerra Mundial, o directament culpabilitzant Sèrbia del que està succeint. Titulars contundents com “Serbia es culpable”³⁴ o “Odio en los Balcanes”³⁵ són els que encapçalen els articles d'opinió. En aquestes peces es deixa en evidència el posicionament contra Sèrbia i la quasi inexistent intervenció de la Comunitat Europea. La columna “Serbia es culpable” és un reflex de la ideologia del diari, a part de treure culpes a Europa i carregar contra Sèrbia, també parlen sobre la falta d'actuació davant els successos per part del govern socialista de França i d'Espanya. Tracten aquests dos governs de còmplices dels actes del “dictador comunista” Milosevic.

Tots dos diaris publiquen entrevistes. *ABC*, conegut per ser un diari favorable als règims monàrquics, entrevista en diverses ocasions a Alexandre de Iugoslàvia, l'hereu de la corona iugoslava exiliat a Londres. Dona importància a les opinions del monarca i considera la monarquia la solució als problemes que té el país. Altres entrevistes d'aquest diari són amb l'objectiu de deixar clar que l'autodeterminació és perjudicial pel futur d'Europa. N'és un exemple l'entrevista al ministre italià Gianni de Michelis del 19 de

³⁴ Muñoz-Alonso, Alejandro, *ABC*, 16 setembre (p. 17)

³⁵ Foix, Lluís, *La Vanguardia*, 25 maig (p. 21)

setembre de 1991: “La autodeterminación, extremadamente peligrosa en la CE”³⁶. En aquesta entrevista es parla del futur de Iugoslàvia i el paper d’Europa en el conflicte.

El desembre de 1991 el corresponal de *La Vanguardia*, Ricardo Estarriol, va entrevistar el president bosnià Alija Izetbegovic. El titular “Nadie se atreverá a repetir en Bosnia la tragedia de Croacia”³⁷ representa la confiança que es tenia a Europa perquè atuessin el que estava passant a l’antiga Iugoslàvia. Altres entrevistes publicades en aquest diari són a dirigents i líders dels diversos bàndols explicant quines seran les seves properes accions o criticant la poca feina de la ONU i els cascos blaus dins el conflicte.

El que no trobem són portades que donin molta importància al conflicte iugoslau. En comptades ocasions omplen la pàgina amb informació referent als Balcans. En el cas d’*ABC* a vegades col·loquen en la columna de sumari un petit titular sobre el que es podrà trobar a la secció d’internacional. Van dedicar la portada sencera, per exemple, el 12 de novembre del 1992 quan els legionaris espanyols estaven a Bòsnia-Hercegovina. Un gran titular: “Aumenta el riesgo para los legionarios españoles en el polvorín de los Balcanes” i la imatge d’un comboi espanyol a Bòsnia. Així doncs, comprovant les portades des de 1991 fins el 1993 la majoria de vegades en què el conflicte sortia en portada era perquè tenia relació amb Espanya o perquè s’informava que l’ONU i la Comunitat Europea treballaven per solucionar el conflicte iugoslau. Les conferències de pau van ser portada en repetides ocasions acompanyades d’imatges de cadàvers envoltats de runes, soldats morts en les trinxeres o les fotografies dels dirigents de la Comunitat Europea.

La importància de la participació espanyola en aquest conflicte és notòria. La imatge de l’exèrcit i els militars espanyols va veure’s afavorida gràcies a la gran cobertura que es va fer de les seves intervencions per portar l’ajuda humanitària i la pau al territori bosnià. Les portades dedicades a Iugoslàvia a *La Vanguardia* són més que a *ABC*. Grans titulars omplen part de les portades, en alguns casos acompanyats de fotografies. El 6 d’agost de 1991, per exemple, s’informava que “Francia propone el envio de tropas a Yugoslavia” amb una imatge de la batalla d’Eslavònia, concretament a Osijek. En aquesta imatge hi veiem un avió federal iugoslau sobrevolant l’aeroport d’Osijek mentre un croat intenta trobar refugi.

³⁶ Acuña, Ramon Luis, *ABC*, 19 setembre (p. 72-73)

³⁷ Estarriol, Ricardo, *La Vanguardia*, 20 desembre (p. 7)

Veient les diferents portades d'aquest diari veiem que gran part de les notícies tenen com a protagonistes la Comunitat Europea, el Papa, Estats Units... que condemnen la guerra o busquen la pau a través d'acords o es plantegen l'enviament de tropes. Per altra banda, en atacs que deixen un gran nombre de morts dediquen un gran titular en portada, com és el cas del 14 de juny del 1993, on s'informa de la "Matanza en un hospital de Gorazde". Les imatges en aquest diari tenen gran importància. Fotografies que capten moments realment durs i que mostren el patiment i l'horror de la guerra. A destacar, la imatge en portada del 13 d'agost del 1992 on es veuen presoners musulmans d'un camp de concentració proper a la capital bosniana. És una imatge realment impactant, on es veu la cara més dura de la guerra i l'aplicació de la neteja ètnica. Tres presoners esquelètics que estan morint de gana. Altres imatges en portada que són realment colpidores són la del 16 d'agost del 1992 on uns nens a Sarajevo juguen al futbol al carrer, en aquesta imatge hi veiem els edificis cremats i en runes al fons i els nens jugant intentant divertir-se en mig del desastre i la de l'1 d'abril de 1993 on es veu una gran multitud de refugiats bosnians musulmans que intenta arribar als camions de l'ONU, la desesperació i les cares de patiment són punyents

La posició de tots dos diaris envers els successos a l'antiga Iugoslàvia va ser similar. Van situar-se contra els serbis. Després de les primeres independències d'Eslovènia i Croàcia ja no tenia sentit lluitar contra l'autodeterminació d'ambdues repúbliques i, veient les accions que es duïen a terme des de l'exèrcit federal i els nacionalistes serbis, es van posicionar a favor dels secessionistes. Així doncs, obviant que no tots els serbis fossin els causants de la guerra, sinó que també en podien ser víctimes, es va culpar a l'ètnia sencera dels actes comesos pels paramilitars o l'exèrcit iugoslau. Una frase freqüent en les notícies dels dos diaris és que "els serbis es radicalitzen", no hi ha croats ni bosnians radicalitzats. És la radicalització dels serbis la que fa que tant Croàcia com Bòsnia lluitin en aquesta guerra. Si bé és veritat que el nacionalisme serbi és el que catapultava el país al conflicte bèl·lic no es pot obviar que Croàcia també va dur a terme una gran ofensiva contra l'ètnia sèrbia i contra la religió musulmana. També els croats van oprimir i aplicar la neteja ètnica en llocs com Mostar.

Els mitjans de comunicació van escollir posicionar-se a favor de Croàcia, s'eludia tota aquella informació que deixava en una mala posició als croats i que els treia del paper de víctimes. En el cas d'ABC és possible que la defensa de Croàcia tingués a veure amb el

fet que compartís religió amb Espanya, motiu més que suficient per aquest diari conservador i catòlic.

Un dels fets més destacables de la cobertura del conflicte és la manera en què es confonen ètnies i religions. Tant a *La Vanguardia* com a *ABC* les ètnies són la sèrbia, la croata i la musulmana. És a dir, les persones de religió islàmica eren considerades d'ètnia musulmana sense tenir en compte, doncs, que això no és una ètnia sinó una religió.

Les fonts utilitzades per *La Vanguardia* i *ABC* a l'hora d'escriure les notícies podem dir que es va utilitzar molt la informació proporcionada per les agències de notícies, concretament Reuters³⁸, Afp³⁹, Ap⁴⁰, Dpa⁴¹ i Efe⁴². Per altra banda, la cobertura que es va fer des dels dos diaris va ser molt completa i per aquest mateix motiu tenien diversos corresponsals a les zones en conflicte. D'aquesta manera coneixien la notícia de primera mà i tenien a l'abast la informació donada per les fonts diplomàtiques i també el seu propi testimoni.

La Vanguardia tenia com a corresposnal a l'est d'Europa a Ricardo Estarriol. Va ser ell mateix el que va traslladar-se a Zagreb i també a Viena per informar sobre l'actualitat iugoslava. També hi havia Eusebi Val, reporter de la secció internacional del diari, que va ser enviat a Croàcia a l'inici del conflicte l'any 1991. Finalment també el periodista Plàcid García-Planas va treballar com a corresposnal d'aquest diari des de Sarajevo des del 1991 fins el 1999.

ABC tenia el corresposnal Simón Tecco, va ser enviat a Iugoslàvia l'any 1991 i s'hi va estar fins el 2001. En aquest cas es va situar a Ljubljana. A més, hi tenien diversos enviats especials com Alberto Sotillo des de Zagreb, Esteban Brzica i Santiago Córcoles a Sarajevo.

Els gràfics (annex 1 i 2) realitzats a partir de la cobertura mediàtica sobre Iugoslàvia evidencien que durant el 1990 *ABC* va augmentar la informació relativa al país el mes de juny. Aquest fet no va tenir res a veure amb la política sinó amb el mundial de futbol que es va celebrar a Itàlia aquell any. En canvi, el mes d'abril, el mes de les eleccions eslovenes es van dedicar 37 notícies sobre la realitat política del país. Un nombre realment inferior a les 154 notícies on es parlava de la selecció iugoslava de futbol. A *La*

³⁸ Fundada l'any 1851 a Londres (Regne Unit).

³⁹ Agence France-Presse, fundada l'any 1835 a Paris (França).

⁴⁰ The Associated Press, fundada l'any 1846 a Nova York (Estats Units).

⁴¹ Deutsche Presse-Agentur, fundada l'any 1949 a Goslar (Alemanya).

⁴² Agencia EFE, fundada l'any 1939 a Burgos (Espanya).

Vanguardia passa el mateix. Podem dir, doncs que des de Iugoslàvia en aquells moments només importava quins resultats obtenia al camp de futbol.

L'any 1991 es pot dir que la cobertura mediàtica se centra molt més en el conflicte que està naixent a Iugoslàvia. Els mesos de juliol, agost i setembre, els mesos dels primers combats a Eslovènia i Croàcia. La guerra civil en què es veu envoltada Iugoslàvia comença a preocupar a la resta d'Europa, és per això que s'informa sobre les accions de la Comunitat Europea per resoldre aquest conflicte. D'aquests tres mesos es poden destacar diverses portades als dos diaris. Com per exemple la del 3 de juliol, del diari *ABC*: "El ejército yugoslavo mantiene la guerra abierta en Eslovenia", titular acompanyat d'un gran dibuix de dos avions de combat llançant míssils. O la portada del 9 de setembre, de *La Vanguardia*, que informa dels atacs a Croàcia: "El ejército federal intensifica los bombardeos sobre posiciones croatas".

El mes d'agost de 1992 destaca que la cobertura mediàtica és superior a la resta de mesos. Durant el mes d'agost s'informa de manera més constant sobre el conflicte ja que els combats arriben a Bòsnia-Hercegovina. A més, cal destacar que el 26 d'agost va iniciar la Conferència de Pau a Londres i que Lord Carrington, el que fins llavors havia estat el mediador de la Comunitat Europea en el conflicte als Balcans, va dimitir.

Les referències de Iugoslàvia l'any 1993 van acompanyades del prefix "ex" o la paraula "antiga". Ja no es refereixen a Iugoslàvia com a país sinó com un estat que ja no existeix. La majoria de notícies tenen com a protagonistes les tropes espanyoles que han sigut enviades al territori en conflicte. Des de tots dos diaris es dona molta importància a la participació de la Legió a la guerra de Bòsnia i l'ajuda humanitària que s'està donant des de l'ONU.

Per altra banda, els gràfics de la cobertura mediàtica de Bòsnia-Hercegovina (annex 2) evidencien que abans de 1991, amb l'inici del conflicte a Iugoslàvia, la presència de Bòsnia als dos diaris era mínima. Ho exemplifica el nombre de peces periodístiques que facin referència a Bòsnia: *ABC* només en té 11 durant tot l'any 1990 i *La Vanguardia*, 28.

Els primers dos mesos de 1991 és mínima la informació relativa a Bòsnia-Hercegovina. El mes de març, però, amb les primeres eleccions Bòsnia agafa més presència a ambdós diaris. Els mesos de juliol, agost i setembre es dona informació sobre la imminent entrada de Bòsnia-Hercegovina al combat armat.

El mes de juliol, per exemple, el diari *ABC* informa que “Macedonia y Bosnia Herzegovina temen también caer bajo el yugo serbio”. Mentre que *La Vanguardia*, el 6 de setembre, parlava sobre “La tensión con los musulmanes provoca el éxodo de serbios en Bosnia-Herzegovina”.

El 1992 destaquen els mesos d'agost i desembre als dos diaris. A l'agost van començar les sospites que el bàndol serbi tenia camps de concentració a Bòsnia i allà s'hi duïen a terme execucions massives. Aquest mateix mes es va confirmar aquesta informació i, a més, la Creu Roja Internacional, va poder entrar en alguns d'aquests camps i van aparèixer les primeres imatges dels presoners.

Al mes de desembre, per altra banda, es va celebrar a Ginebra una reunió amb els ministres d'Afers Exteriors d'una trentena de països. Aquesta reunió havia de servir per trobar una solució a la guerra que s'estava lluitant a Bòsnia-Herzegovina i per aturar els atacs serbis a la població bosniana.

El mes de maig de 1993 es va celebrar a Lisboa una nova reunió dels dirigents europeus. Un motiu pel qual la cobertura mediàtica va augmentar aquest mes tant a *La Vanguardia* com a *ABC*. D'aquesta taula de negociació van sortir les posteriors sancions a Sèrbia. Després d'aquesta trobada a Lisboa, Sèrbia segueix atacant i no fa cas de les amenaces de la Comunitat Europea, fet del que també s'informa. Els continus atacs per part de l'exèrcit i les milícies sèrbies sobre Bòsnia-Herzegovina són els protagonistes de les notícies en aquells moments. El 1993 va ser l'any més sagnant en la guerra de Bòsnia. Els setges en diverses ciutats bosnianes com Sarajevo i Mostar van conduir a la població a un estat crític. Sobreviure davant el setge es feia cada vegada més difícil ja que no tenien llum, aigua i s'acabaven els aliments.

El mes d'agost es va celebrar la Conferència de Ginebra per poder declarar un alto el foc en els combats de bosnians musulmans contra croats. És per aquest motiu que durant el mes d'agost la cobertura informativa va ser més àmplia. Un altre motiu és l'enviament de tropes espanyoles al territori bosnià.

Per últim, a partir de la rellevància que se li donava a l'hemeroteca de cada diari es van escollir les peces periodístiques per l'anàlisi general. Així doncs, els gràfics (annex 3) realitzats volen mostrar la temàtica de les notícies analitzades i a quina secció es va donar més importància a Iugoslàvia des del 1990 fins el 1993.

Els gràfics sobre la temàtica de les notícies s'han realitzat a partir de les peces periodístiques analitzades de cada diari: les del diari *ABC* sumen un total de 309 i les de *La Vanguardia* 235. A partir d'aquestes 544 he pogut realitzar l'anàlisi general de la cobertura mediàtica dels dos diaris.

De les notícies analitzades del diari *ABC* l'any 1990, l'hemeroteca posa en relleu les de la secció d'esports i les de la secció internacional. Mentre que *La Vanguardia* dona importància a les notícies de la secció internacional, els articles d'opinió i diversos articles de la Revista de *La Vanguardia*.

L'any 1991, la majoria de notícies analitzades són de caire polític. D'*ABC*, 104 són de la secció internacional. En trobem d'altres, però, a seccions com la d'opinió, entrevista, esports l'editorial i la portada. Per altra banda, a *La Vanguardia*, veiem que unes 80 notícies són a la secció internacional però tornen a dedicar espai a la Revista de cap de setmana, a la secció d'opinió i a la portada.

Part de les peces analitzades de l'any 1992 són de la secció internacional. Els dos diaris, però, dediquen molts articles d'opinió a parlar del que està succeint a Iugoslàvia.

Finalment, del 1993, les notícies analitzades pertanyen a la secció internacional. En el cas del diari *ABC* la secció nacional s'omple de notícies al llarg d'aquest any per parlar de l'enviament de tropes espanyoles a Bòsnia.

5.2 Anàlisi crítica de les peces periodístiques⁴³

5.2.1 21 de novembre de 1991

El 21 de novembre de 1991 es feia eco a tots els mitjans de comunicació d'una gran matança a la ciutat de Vukovar. S'havien descobert els cadàvers de 41 nens en una escola. Tant *ABC* com *La Vanguardia* se'n fan un gran ressò i hi dediquen una pàgina sencera de la secció internacional. Per part d'*ABC* és José Grau, un enviat especial, que n'informa des de Zagreb. En canvi, *La Vanguardia* utilitza la informació des les agències Reuters i Afp. Els cossos dels nens van ser descoberts per un fotògraf serbi de l'agència internacional Reuters. També assegurava haver vist famílies sèrbies senceres assassinades. Les autoritats sèrbies culpabilitzaven forces extremistes croates d'aquesta terrible matança mentre el govern croat desmentia aquestes acusacions i demanava a la Comunitat Europea i la Creu Roja que investiguessin realment el succés.

⁴³ Les peces mencionades al llarg de l'anàlisi crítica es troben a l'annex 5 (document pdf).

Es vol potenciar els sentiments i les declaracions del fotògraf, que al veure els cadàvers “fue incapaz de disparar su cámara fotográfica a pesar de que sabía que esa era su obligación” segons *ABC*. Aquest diari no només esmenta les declaracions del govern croat sinó que també publica les declaracions del Papa Joan Pau II. Cal destacar que en repetides ocasions al llarg del conflicte se citen declaracions del Papa.

La Vanguardia, per altra banda, publica juntament amb la notícia una imatge bastant impactant d'una família sèrbia assassinada. Es veuen els cadàvers i s'informa que van ser presumptament assassinats per la guàrdia nacional croata a la ciutat de Vukovar. En canvi, *ABC* fa ús d'un mapa del país, assenyalant quines àrees són controlades pels serbis. Aquest és un recurs que utilitza molt el diari *ABC* i la majoria d'articles i cròniques no van acompanyades de fotografies sinó de mapes explicatius.

El que considero més important en aquesta notícia és el que passa l'endemà quan es desmenteix la matança dels 41 nens. Mentre *ABC* dedica mig article a desmentir la informació donada pel fotògraf i reflexionar sobre com la informació i la propaganda passa com a certa sense ser comprovada, *La Vanguardia* només esmenta en quatre línies que el govern croat exigeix una investigació internacional de l'assassinat dels nens.

Un canvi interessant entre la notícia del dia 21 i la del 22 del diari *ABC* és la nacionalitat del fotògraf. Mentre que el dia 21 informava “un fotógrafo yugoslavo” el dia següent, quan se sabia que havia mentit, era un “fotógrafo serbio”.

5.2.2 28 de maig de 1992

Un dels bombardejos més mediàtics va ser el bombardeig contra un grup de civils a Sarajevo. L'alto el foc que s'havia declarat aquell mateix dia va ser violat per les forces iugoslaves i sèrbies, van atacar un grup de civils que feia cua per comprar pa prop del mercat de la ciutat. Dotze persones van morir i més de 150 van resultar ferides a causa de l'atac de dos morters⁴⁴.

La Vanguardia informa del bombardeig obrint la secció internacional i, a més, dedicant-hi part de la portada. A la portada hi trobem un titular concís “Brutal matanza en Sarajevo”, juntament amb una imatge on es veuen algunes de les víctimes del bombardeig i un petit paràgraf explicant com els paramilitars serbis armats i protegits per l'exèrcit federal van atacar la capital bosniana. La peça ocupa la major part de la pàgina i

⁴⁴ Segons el DIEC peça d'artilleria curta i de gros calibre, destinada al llançament de bombes.

s'acompanya d'un gran titular i una fotografia. El corresponal Ricardo Estarriol, des de Viena, informa sobre el rebuig a qualsevol negociació per part del govern bosnià corroborant-ho amb les declaracions d' Alija Izetbegovic, el president de Bòsnia-Hercegovina. Aquesta crònica va més enllà i ens explica que els franc tiradors serbis barraven el pas a les ambulàncies que anaven a socórrer els ferits, tractant aquesta acció de sadisme. Va acompanyat d'una fotografia que s'ha fet a una televisió quan s'emetien les imatges del bombardeig. En aquesta imatge borrosa s'hi poden veure diverses víctimes de l'atac. La frase "Las imágenes de la tragedia refuerzan la postura de quienes son partidarios de un duro castigo a Serbia" està inclosa en lletra més gran en una de les columnes.

A més, en dues curtes columnes, Carlos Nadal, periodista de *La Vanguardia*, dona la seva opinió sobre el tema, considera que la comunitat internacional ha d'actuar i imposar la seva autoritat sobre Sèrbia.

ABC obre la secció d'internacional amb el bombardeig a Sarajevo. El titular tracta els fets com una "matanza de civiles" duta a terme pels serbis. És una notícia escrita entre Ljubljana per Simón Tecco i Sarajevo per Esteban Brizca. Parlen sobre les impactants imatges que s'han retransmès a la televisió croata, en fa una descripció detallada de l'escenari de l'atac. Una de les veus amb cert protagonisme en aquesta notícia és la de Stjepan Klujich, membre de la presidència de Bòsnia-Hercegovina. Les seves declaracions són tan contundents que *ABC* decideix citar-les literalment: "No habrá más negociaciones con los terroristas y agresores. [...] Nos queda una solución, luchar hasta el último hombre contra esas tierras salvajes".

També dona una gran cobertura a la resta de successos en diferents ciutats croates, com Osijek on els atacs serbis s'han convertit en rutina.

Tant *La Vanguardia* com *ABC* utilitzen l'adjectiu "dantesc" per descriure la tragèdia.

5.2.3 13 de juliol de 1992

La ciutat bosniana de Goradze de majoria bosníaca⁴⁵ va patir durant la guerra un setge de tres anys i mig, començat el 12 d'abril de 1992. Aquesta ciutat, juntament amb Vukovar,

⁴⁵ Coneguts també com a bosnians musulmans són un poble eslau del sud que viu en la seva majoria a Bòsnia-Hercegovina.

Dubrovnik i Sarajevo es van convertir en ciutats simbòliques per tot allò que estava succeint i els setges que les tropes sèrbies hi duïen a terme.

La notícia de *La Vanguardia* és de l'agència Afp i està escrita des de Belgrad. Ocupa la primera plana de la secció internacional i s'acompanya l'article amb una imatge i un gran titular: "El asedio serbio convierte Goradze en un nuevo Vukovar". Goradze és comparada amb Vukovar, coneguda per la greu situació que vivia per culpa dels atacs serbis.

Aquesta notícia, com totes les que d'agència, són fetes per informar. En aquest cas en quatre columnes s'informa de diverses coses. Si bé l'ofensiva sobre Goradze és un dels temes centrals de la notícia també se'ns explica el que s'està comentant en mitjans de comunicació o agències. Sabem, doncs, que segons els bosnians s'està aturant a les forces sèrbies a Goradze, però en canvi, que a la televisió de Belgrad es confirma que s'està a punt d'assaltar la ciutat. També hi ha present la veu de la presidència col·legiada de Bòsnia-Hercegovina, que demana a l'ONU que s'aturi la massacre contra les 70.000 persones que hi ha atrapades a Goradze.

Una de les coses que troben importants a *La Vanguardia* és que Croàcia demana una intervenció militar a Bòsnia, és per aquest motiu que ho col·loquen com a subtítol i citen les paraules de Zdenko Skrabalo, el ministre d'Afers Exteriors croat, on demana l'esmentada intervenció.

Un fet que també volen destacar és l'ajuda humanitària que arribava a l'aeroport de Sarajevo. Encara que la ciutat estigui patint el setge serbi s'ha permès l'obertura de l'aeroport i l'arribada de tones d'ajuda humanitària per gent que fa més de tres mesos que està atrapada a la capital bosniana. Per aquest motiu la fotografia que acompanya la notícia és la de ciutadans de Sarajevo rebent les caixes d'aliments i medicaments proporcionats per l'ONU.

Per altra banda, *ABC* no informa dels fets de Goradze el dia 13 de juliol sinó el dia abans. A l'edició del diumenge tant la primera com la segona pàgina de la secció d'internacional se centren en la crisi balcànica, concretament en l'actuació de l'OTAN i de l'atac contra la ciutat de Goradze. En aquest cas és Esteban Brzica des de Sarajevo que informa sobre el succés: "Los serbios lanzan un ataque masivo contra la villa musulmana de Goradze". La importància recau en l'atac a la ciutat de majoria bosniana musulmana i també en la demanda per part de la Presidència col·legiada de Bòsnia-Hercegovina a l'ONU de

l'aturada de les massacres llançades des del bàndol serbi. Brzica es refereix a l'exèrcit serbi com a exèrcit agressor. Un fet comú entre els dos diaris és la manera en què es posicionen i denominen agressors i agredits. El corresponal té clar que la situació que s'està vivint a Goradze és dramàtica i que "forma parte de la operación chetnik para apoderarse de la mayor parte de Bosnia y "eliminar" la población musulmana". En aquesta crònica, però, també es fa referència a la repartició que s'està fent de Bòsnia-Hercegovina i com tant serbis com croats. Si bé és veritat que s'esmenta l'actuació croata com a també agressors ràpidament s'acusa a les tropes sèrbies de genocides.

No només informa Brzica sinó que també Simón Tecco proporciona els últims esdeveniments des de Ljubljana.

5.2.4 3 d'agost de 1992

És en aquests moments del conflicte que es confirma que hi ha camps de concentració a Bòsnia-Hercegovina. La neteja ètnica va ser, juntament amb les violacions massives, l'arma més utilitzada en la desintegració de Iugoslàvia. La creació de territoris ètnicament purs va desencadenar a la deportació de milions de persones de les seves cases per ser d'ètnies o religions diferents.

Ricardo Estarriol, enviat especial de *La Vanguardia* a Zagreb, va informar sobre la possibilitat que existissin camps de concentració arreu de Bòsnia. La secció d'internacional obre amb un gran titular: "Sospechas de ejecuciones masivas en campos de concentración en Bosnia". Creu Roja Internacional va tenir l'oportunitat d'entrar a cinc dels camps que existeixen i comprovar el que passava a dins. El que fa Estarriol és esmentar el testimoni d'algunes persones que van poder escapar d'alguns d'aquests camps on suposadament s'estaven duent a terme execucions massives. També hi ha la veu de Claude Boallat, portaveu de la Creu Roja, que explica que es vol entrar en un camp on no tenen accés i on possiblement s'hi estan cometent grans matances.

Finalment, Estarriol, parla sobre les deportacions de croats de Kosovo, allà on són minoria. Comenta que va descobrir aquestes deportacions al visitar el poble de Vocin, on han estat traslladats els deportats.

Les dues columnes d'article van acompanyades d'una petita columna i una gran imatge. En aquesta fotografia es veu un dels nens que viatjava en un autobús que fugia de Sarajevo i que va ser disparat per francotiradors serbis. Dos dels nadons van morir i nou nens més

van ser robats per les forces sèrbies. Aquesta és una informació proporcionada per Jurgen Angelbeck, parlamentari alemany cap d'aquesta operació.

El més important són les dades proporcionades al final d'aquesta columna, on s'informa que des que va començar la guerra a Bòsnia-Hercegovina 1.500 nens han mort i més de 8000 han acabat ferits.

ABC obre la secció internacional amb una plana dedicada a la guerra als Balcans. L'article que ocupa més espai és escrit per dos dels corresponents, Esteban Brzica des de Sarajevo i Simón Tecco des de Ljubljana. El titular no deixa a ningú indiferent i és que "escalada de terror" i "noches infernales" són les que es viuen a Sarajevo des de fa setmanes. A part, però, la mort de dos nens i el segrest de nou nens més en mans dels serbis augmenta la situació d'horror.

Sentim tres veus diferents al llarg de la notícia. La primera és la de Jurgen Angelbeck, el parlamentari alemany, seguidament la del portaveu dels Cascos Blaus que informa sobre un atac a la seu de l'ONU a Sarajevo, la del representant de les forces armades iugoslaves que informa sobre la retirada de la ciutat de Dubrovnik i finalment la del ministre d'Exteriors d'Eslovènia, Dimitri Rupel, que parla sobre la creació d'un corredor controlat per l'ONU.

5.2.5 25 d'agost de 1993

La ciutat bosniana de Mostar va ser atacada tant per serbis com per croats. Quan els serbis van haver abandonat aquest territori van ser els croats els que van passar a assetjar la ciutat i realitzar-hi una gran ofensiva. Dins la ciutat s'hi trobaven atrapats 55.000 musulmans.

La Vanguardia informa sobre l'enviament d'aliments per part dels Estats Units amb una notícia d'agència escrita des de Mostar. La notícia obre la secció internacional i ocupa tota la plana. Hi trobem cinc columnes on es parla de la difícil situació que s'està vivint a Mostar i com resulta impossible per organitzacions com Acnur entrar aliments i medicaments a la ciutat en setge. Ron Redmond, el portaveu d'Acnur, ataca les forces croates que no deixen entrar l'ajuda humanitària a la ciutat. Altres de les veus que trobem són les del líder serbi bosnià Radovan Karadzic, que parla d'un pla de pau, les declaracions del ministre d'Afers Exteriors bosnià, Haris Silajdzic, que es queixa de la partició que es vol fer del territori bosnià i deixa clar que "la comunidad internacional

galardona los crímenes trazando mapas que adjudicaba a los agresores ciudades como Foca, Visegrad y Zvornik, que antes de la limpieza étnica eran mayoritariamente musulmanes”. Per altra banda, s’informa que els croats de Bòsnia-Hercegovina han proclamat la República Croata d’Herceg-Bosna. Al mig de la pàgina hi ha la fotografia de dues persones plorant en el moment que els ferits de Sarajevo marxaven cap a Itàlia. Finalment, es dedica el final de la plana al pont de Mostar. Aquest pont construït feia més de quatre segles va ser bombardejat pels croats ja que era un enllaç entre el barri musulmà en setge croat i la resta de ciutat. Acompanyen aquesta informació amb el mapa on s’explica quines són les zones croata i musulmana.

ABC envia a Alberto Sotillo a Medjugorge i des d’allà informa sobre el llançament d’ajuda humanitària per part dels Estats Units sobre la ciutat de Mostar. Des de fa dos mesos els 35.000 musulmans que hi viuen no reben ajuda. Se centra en l’Agrupació Canarias de la Legión, que va ser enviada a Bòsnia-Hercegovina amb l’objectiu d’ajudar i portar la pau al territori.

Una frase a destacar és la de: “así las cosas, los musulmanes pueden seguir jugando la carta propagandística en un foco de la guerra en la que se halla centrada la atención internacional en tanto los croatas mantienen un asedio que es sufrido en primer término por la población civil”. En el cas de Mostar són els croats els que duen a terme una gran ofensiva contra la població musulmana, però no es tracta de la mateixa manera que si fos el bàndol serbi el que ataqués. Aquesta manera de referir-se al què està passant a Mostar redueix la importància dels actes que està cometent Croàcia. No es culpa als croats del que estan fent ni se’ls anomena sàdics o assassins, simplement és una oportunitat més pels musulmans el poder seguir sent víctimes davant el món.

En aquest cas no es fa referència al bombardeig al pont que travessa el riu Neretva, un pont amb quatre segles d’història i que va ser destrossat juntament amb diferents mesquites de la ciutat. No es comenta, doncs, que els croats de Bòsnia volen Mostar com la capital del seu propi país i per aquest motiu han d’expulsar tots els musulmans que hi queden.

6. Conclusions

Em vaig proposar analitzar la cobertura informativa de la premsa espanyola sobre la desintegració de Iugoslàvia i els conflictes armats que l'acompanyen. Així doncs, volia veure quina va ser la manera d'informar des de l'inici del conflicte amb les primeres independències i finalment amb l'esclat de la guerra a Bòsnia-Hercegovina.

Per aconseguir això el primer que vaig fer va ser concretar el període de temps que volia analitzar. Aquest va ser del 1991 al 1993, encara que finalment també vaig realitzar l'anàlisi d'algunes de les peces de 1990 per poder veure la presència de Iugoslàvia als mitjans espanyols.

Després de tenir un període concret vaig decidir triar dos diaris: *ABC* i *La Vanguardia*. Ambdós mitjans van informar de manera constant sobre l'actualitat iugoslava i considerava que les diferències entre els dos diaris podien ser importants en la manera com van informar del conflicte. Les peces periodístiques per l'anàlisi general van ser escollides per la rellevància que se li donava a l'hemeroteca dels dos diaris. Han sigut un total de 544 analitzades entre els dos mitjans. Per altra banda, les cinc cròniques de l'anàlisi extensa són fets rellevants en aquest conflicte i que han estat escollides per la importància dels esdeveniments.

La proposta d'analitzar la feina periodística dels dos diaris des de 1991 fins el 1993 tenia com a objectiu descobrir el progrés que van tenir a l'hora d'informar des de la possibilitat de la desintegració i, finalment, l'inici del conflicte armat. D'aquesta manera s'ha pogut comprovar el canvi de perspectiva que s'ha tingut a l'hora d'informar. En un principi cap dels dos diaris estava a favor de la independència d'Eslovènia i Croàcia però amb els primers atacs a la població croata Iugoslàvia i, en concret la població sèrbia, es converteix en els dolents de la història.

L'anàlisi que he realitzat s'ha dividit en tres.

El primer de tots és l'anàlisi de la cobertura mediàtica sobre dos termes claus: Iugoslàvia i Bòsnia. D'aquesta manera volia veure la rellevància que van tenir abans i durant el conflicte, i a més, veure en quins mesos es va informar més i per què. Aquest anàlisi el vaig realitzar a partir de les hemeroteques dels diaris i a partir de les referències vaig poder realitzar els gràfics (annex 1 i 2). Es pot veure, doncs, com l'inici del conflicte posiciona Iugoslàvia de manera permanent a la secció internacional.

La segona part de l'anàlisi el vaig realitzar a partir de la temàtica de les 544 peces periodístiques escollides. A partir dels gràfics (annex 3) es pot comprovar a quines seccions del diari pertanyen les peces analitzades. Amb aquest anàlisi volia comprovar la presència de Iugoslàvia en tot el diari i comprovar a quines seccions apareixia més. Recordar, doncs, que les notícies van ser escollides per la rellevància que se li donen a les hemeroteques dels dos diaris. Per aquest motiu, doncs, podem veure una gran quantitat de notícies a la secció internacional i no tantes en portada o opinió.

A partir de l'anàlisi de les 544 peces s'han pogut descobrir els canvis que es van realitzar en la manera d'informar al llarg dels anys o les equivocacions en el llenguatge i vocabulari utilitzats a l'hora de referir-se a ètnies, religions, víctimes i botxins. L'estudi ha evidenciat quina va ser la posició presa davant el conflicte iugoslau o la importància de la ideologia dels diaris en un conflicte armat com el de l'antiga Iugoslàvia.

La conclusió principal de l'anàlisi que he realitzat és que tant *La Vanguardia* com *ABC* va dur a terme una gran cobertura del conflicte. La quantitat de notícies que es van publicar sobre la desintegració de Iugoslàvia i els conflictes bèl·lics va ser abundant. L'enviament de corresponents als punts clau del conflicte i la constant publicació de novetats fa creure que l'actualitat Iugoslàvia importava a Espanya.

Partint de no saber quina va ser la cobertura en els mitjans de comunicació espanyols encara que tenia constància que s'havien retransmès imatges molt impactants de la guerra a Bòsnia-Herzegovina, concretament sobre el setge de Sarajevo.

Les fonts utilitzades al llarg dels tres anys analitzats de guerra acostumen a ser fonts oficials per poder aportar credibilitat a tot el que s'està dient. En alguns casos, però, es va informar a partir de fonts no contrastades i van publicar fets que realment no havien succeït.

Les dates escollides per analitzar de manera completa les peces publicades representen esdeveniments rellevants des de les grans matances i bombardejos fins el paper de l'ONU i els Estats Units en el conflicte. La cobertura d'aquestes notícies és minuciosa i ens proporciona una gran quantitat d'informació sobre l'actualitat al país.

Si bé és veritat que la informació que es va proporcionar a la societat espanyola és abundant, en alguns casos se li dona molta més importància al paper que hi juga la Comunitat Europea en aquest conflicte i, sobretot a la guerra de Bòsnia, el paper dels

espanyols a la guerra. L'enviament de soldats espanyols i la feina que duïen a terme al país és portada en diverses ocasions.

La posició que va prendre la premsa espanyola en aquest conflicte es veu reflectida en les notícies, cròniques i articles d'opinió d'ambdós diaris. La reticència inicial a la creació de nous estats va acabar en el moment en què el nacionalisme serbi va atacar desmesuradament la població civil de Croàcia. A partir d'aquell instant tothom va escollir posicionar-se amb els que representaven ser les víctimes d'aquell combat.

La manera en què es referien a l'exèrcit i paramilitars serbis ja no implicava dir "exèrcit" o "soldats", simplement van començar a utilitzar el terme "els serbis" per parlar d'aquells que cometien els crims. Un exemple d'aquest tipus de llenguatge és el titular d'*ABC* "Los serbios lanzan un ataque masivo contra la villa musulmana de Gorazde" del dia 13 de juliol de 1992. Implícitament s'està culpant a tota una ètnia sobre els actes que està duent a terme la part més extremista de la població. Aquesta manera de parlar nega que hi pugui haver víctimes de nacionalitat sèrbia.

Una altra de les qüestions a destacar del llenguatge és la manera en què es barregen el concepte de religió i el d'ètnia. Mentre la sèrbia i la croata són èrnies, la musulmana és una religió, però durant tota la cobertura veiem que es refereixen a l'ètnia musulmana per parlar d'aquells bosnians que practiquen l'islam. Es pot veure clarament en el mateix titular que l'atac serbi és a la "villa musulmana de Gorazde".

Un fet que cal esmentar és que, arran del posicionament amb Croàcia, alguns atacs croats contra els bosnians musulmans no van ser informats de la mateixa manera que els atacs serbis.

La cobertura mediàtica que es va fer des de *La Vanguardia* i *ABC* va ser constant des del 1991 fins el 1993, el període que engloba les primeres independències fins la guerra de Bòsnia-Hercegovina, però va ser una cobertura influenciada per les ideologies. Aquest fet es veu de manera molt més clara en les notícies del diari *ABC* i amb la gran quantitat d'articles d'opinió que van dedicar al conflicte als Balcans.

Es pot dir, doncs, que en aquesta guerra es va dur a terme l'anomenat periodisme compromès conegut com *advocacy journalism*. Aquest tipus de periodisme deixa enrere la neutralitat que tant es busca a l'hora d'informar per situar-se amb les víctimes de la guerra. Les cròniques dels corresponents de guerra ja no busquen només informar sinó també transmetre les sensacions i l'horror pel qual passa la gent.

7. Bibliografia i webgrafia

Andrejas, R., Brislin, R., Paumard, F., Radeljic, M., & Stipic, A. (1995). The death of Yugoslavia. Regne Unit: BBC.

Antebí, A., Cadena, J. M., Camprubí, X., Canosa Farran, F., Carmaniu Mainadé, X., Costa, L., Doria, S., Espinosa, S., Ferré, T., Figueres, J. M., Finestres, J., Franquet, R., Gómez, J. L., González, P., Safont, J., Santacana, C., Yeste, E. (2016). *Història del periodisme de Catalunya: dels inicis a la Guerra Civil* (Primera ed). Barcelona: Som Sàpiens Publicacions.

Armengou, M. (s.d.). Cómo se construye una guerra. *El viejo topo*, 72. Recuperat de <https://www.uv.es/~alminyan/armengou.html>

Bogdanovic, B., Pancic, T., Mojsova, V., Bazdulj, M., Petrovic, T., Torner, C., ... Cander, M. (2011). Els nêts de Iugoslàvia. *L'Espill. Revista fundada per Joan Fuster*, 37, 44-120. Recuperat de <http://roderic.uv.es/handle/10550/34611>

Bogdanovic, I. (2005). *Els Balcans* (Primera ed). Barcelona: UOC.

Bonilla, J. I. (2015). Algo más que malas noticias. Una revisión crítica a los estudios sobre medios-guerra. *Signo y pensamiento*, 62-78. Recuperat de <https://doi.org/10.11144/Javeriana.syp34-66.ammn>

Calvin, M. (2008). El poder de la paraula en el periodisme de guerra. *Dossiers feministes*, 11, 31-46. Recuperat de <https://www.raco.cat/index.php/DossiersFeministes/article/view/123350>

Casals, M. J. (2001). Corresponsales de guerra: ¿de quién es la palabra? *Estudios Sobre el Mensaje Periodístico*, 7, 453-459. Recuperat de <http://revistas.ucm.es/index.php/ESMP/article/view/ESMP0101110453A/12894>

Casals, M. J. (2001). La narrativa periodística o la retórica de la realidad construida. *Estudios Sobre el Mensaje Periodístico*, 7, 195-219. Recuperat de <http://revistas.ucm.es/index.php/ESMP/article/view/ESMP0101110195A/12839>

Conversi, D. (2000). *La desintegració de Iugoslàvia* (Primera ed). Catarroja: Editorial Afers.

Els Balcans i el pes de la Història. (1999). *DCidob*, 69, 6-12. Recuperat de <https://www.raco.cat/index.php/DCidob/article/view/19522/19362>

Figueres Artigues, J. M. (2005). Periodismo de guerra: las crónicas de la guerra civil española. *Estudios Sobre el Mensaje Periodístico*, 11, 279-291. Recuperat de <http://revistas.ucm.es/index.php/ESMP/article/view/ESMP0505110279A/12486>

Fuentes Fernández, R. (2012). Análisis de las fuentes de información Internacional en la prensa española. Las primeras guerras del siglo XXI. *Estudios Sobre el Mensaje Periodístico*, 18, 475-490. Recuperat de <http://revistas.ucm.es/index.php/ESMP/article/view/41020/39268>

Garcia-Planas, P. (2016). La imatge en la guerra contemporània. A propòsit de les fotografies de Guillermo Cervera i David Ramos. Girona: Universitat de Girona. Recuperat de <http://hdl.handle.net/10256.1/4437>

Garza Acuña, C. J. (2006). Vigencia del relato como sentido de la realidad. *Estudios Sobre el Mensaje Periodístico*, 12, 145-159. Recuperat de <http://revistas.ucm.es/index.php/ESMP/article/view/ESMP0606110145A/12295>

González, J. R., Martín Jiménez, V., Gil-Albarellos, S., i Alonso Nogueira, A. (2016). *Testimonios del desastre. Periodistas y escritores en los campos de batalla*. Ediciones Trea.

Kapuscinski, R. (2002). *Los cínicos no sirven para este oficio. Sobre el buen periodismo* (Dotzena ed). Barcelona: Anagrama.

Kapuscinski, R. (2003). *Un día más con vida* (Cuarta ed). Barcelona: Anagrama.

Knightley, P. (2004). *The first casualty: the war correspondent as hero and myth-maker from the Crimea to Iraq*. (Tercera ed.). Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Kovach, B i Rosenstiel, T. (2012) *Los elementos del periodismo*

Lavín de las Heras, E., & Chivite Fernández, J. (2015). Consecuencias de la manipulación fotográfica en las agencias de noticias: Associated Press, Reuters, France Press, European Pressphoto Agency y EFE. El caso del fotoperiodismo de guerra. *Estudios Sobre el Mensaje Periodístico*, 21, 333-351. <https://doi.org/10.5209/rev-ESMP.2015.v21.n1.49098>

Lozano Hernández, J. (2013). El discurso periodístico: entre el discurso histórico y la ficción. Hacia una semiótica del acontecimiento. *Estudios sobre el Mensaje Periodístico*, 19, 165-176. https://doi.org/10.5209/rev_ESMP.2013.v19.n1.42514

Mayoral, J. (2005). Fuentes de información y credibilidad periodística. *Estudios sobre el mensaje periodístico*, 11, 93-102. Recuperat de <http://revistas.ucm.es/index.php/ESMP/article/view/58017/52202>

Marthoz, J.-P. (2017). Las batallas de la corresponsalia de guerra. *IEMed*, 54, 20-22. Recuperat de <https://www.iemed.org/publicacions-es/historic-de-publicacions/afkar-idees/54.-periodismo-y-guerra>

Núñez Ledevéze, L. (2007). Sobre el manido tema de la imparcialidad informativa. *Cuadernos de periodistas*, 10, 51-58. Recuperat de <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=5286786>

Pradas, R. (1999). Guerra als Balcans , guerra als periodistes. *Capçalera: revista del Col·legi de Periodistes de Catalunya*, 94, 19-26. Recuperat de <https://www.raco.cat/index.php/Capcalera/article/view/323991/414611>

Requejo Fraile, M. (2018). Comunicación para la violencia y la paz. Límites y desafíos en el desarrollo de un modelo informativo para la resolución pacífica de conflictos. *Estudios Sobre el Mensaje Periodístico*, 24, 1615-1631. Recuperat de <http://revistas.ucm.es/index.php/ESMP/article/view/62219/4564456548512>

Rodríguez Wangüemert, C. (2005). Las crónicas: algunas ideas sobre la credibilidad en el periodismo interpretativo. *Estudios Sobre el Mensaje Periodístico*, 11, 167-180. Recuperat de <http://revistas.ucm.es/index.php/ESMP/article/view/ESMP0505110167A/12459>

Romeva, R. (1997). *Bòsnia-Hercegovina: lliçons d'una guerra* (Primera ed). Barcelona: Centre Unesco de Catalunya.

Serrano, P. (2008). *Medios violentos. Palabras e imágenes para el odio y la guerra*. Barcelona: Editorial El Viejo Topo.

Tulloch, C. D. (2011). Advocacy journalism: últimes notícies del debat sobre l'ètica periodística i la cobertura del conflicte armat. *Periodística: revista acadèmica*, 13, 75-85. Recuperat de <https://www.raco.cat/index.php/Periodistica/article/view/264419/352072>

Veiga, F. (1995). *Ayer*, (18), 90-93. Recuperat de <http://www.jstor.org/stable/41324482>

Veiga, F. (1995). *La trampa balcánica. Una crisi europea de fin de siglo* (Primera ed). Barcelona: Grijalbo.

Hemeroteca:

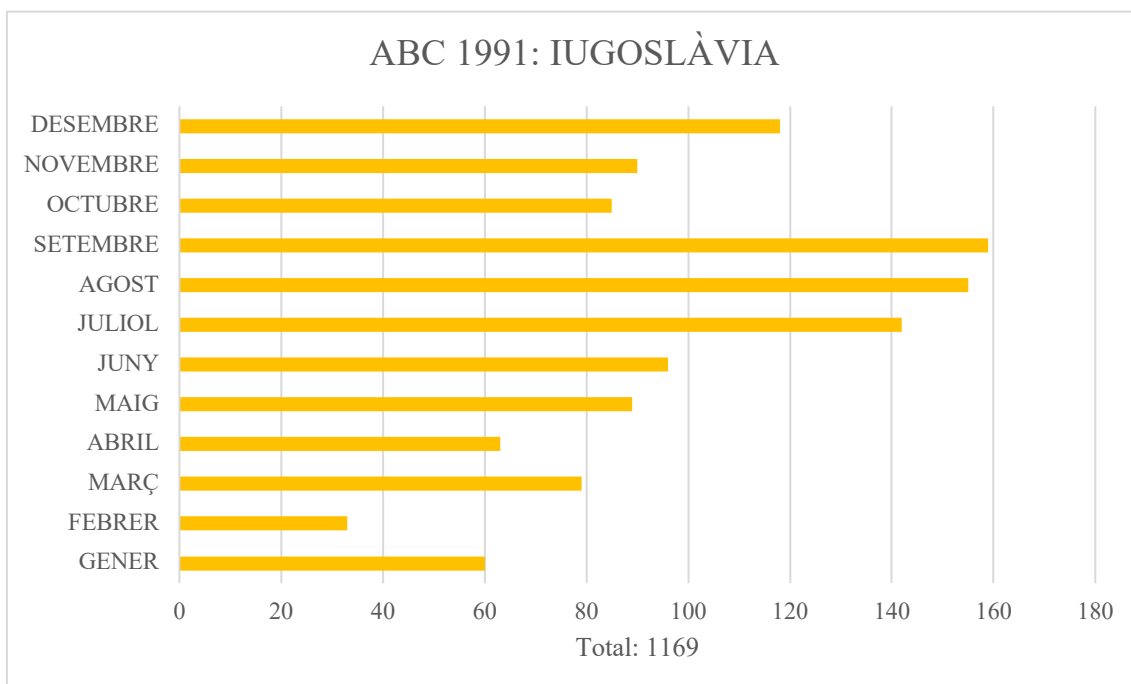
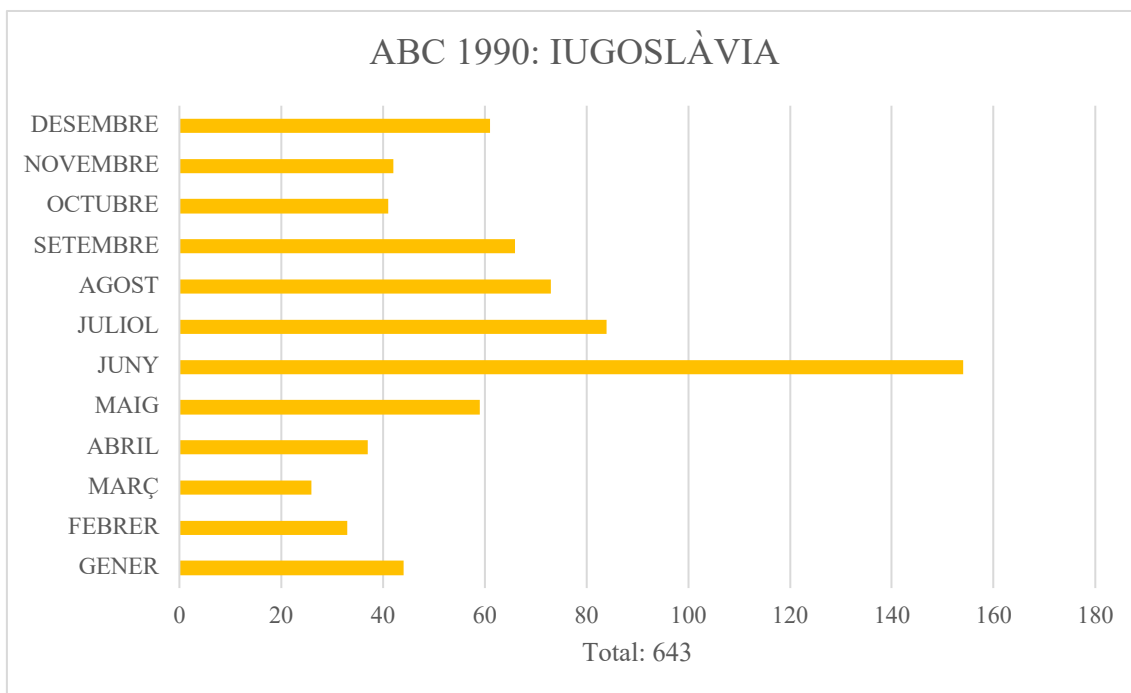
<https://www.lavanguardia.com/hemeroteca>

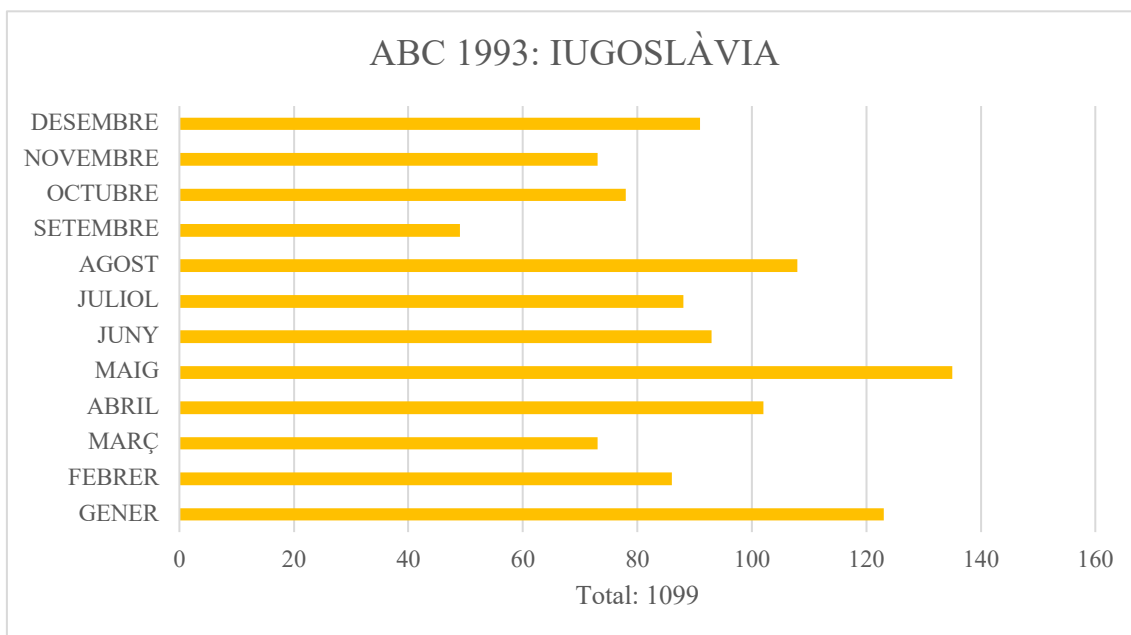
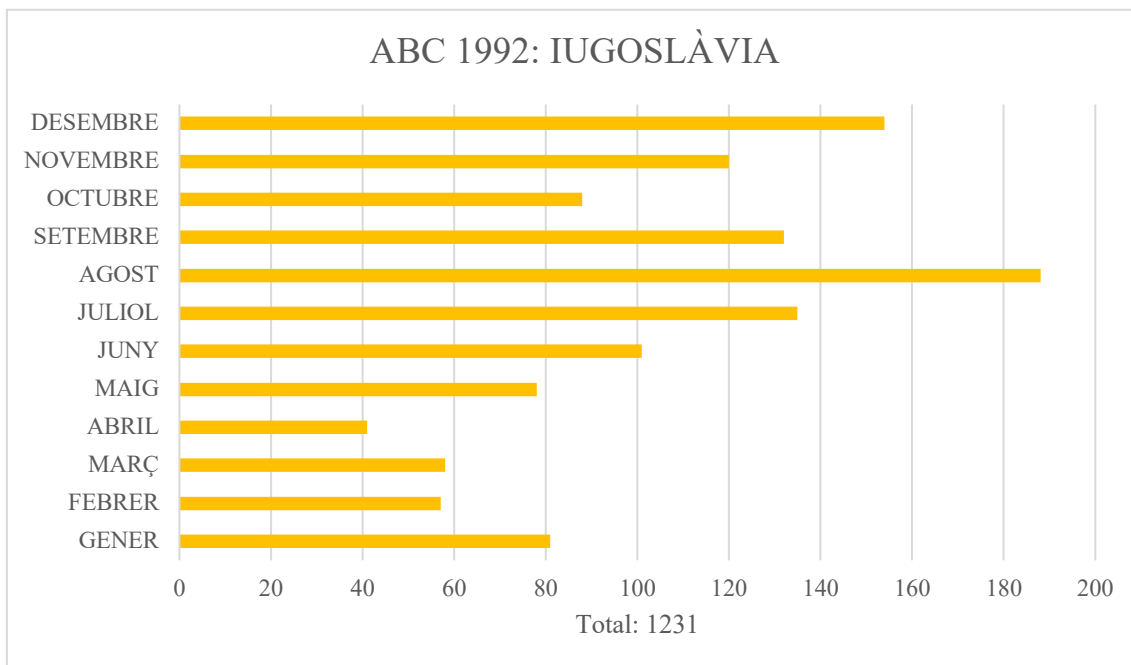
<http://hemeroteca.abc.es>

8. Annexos

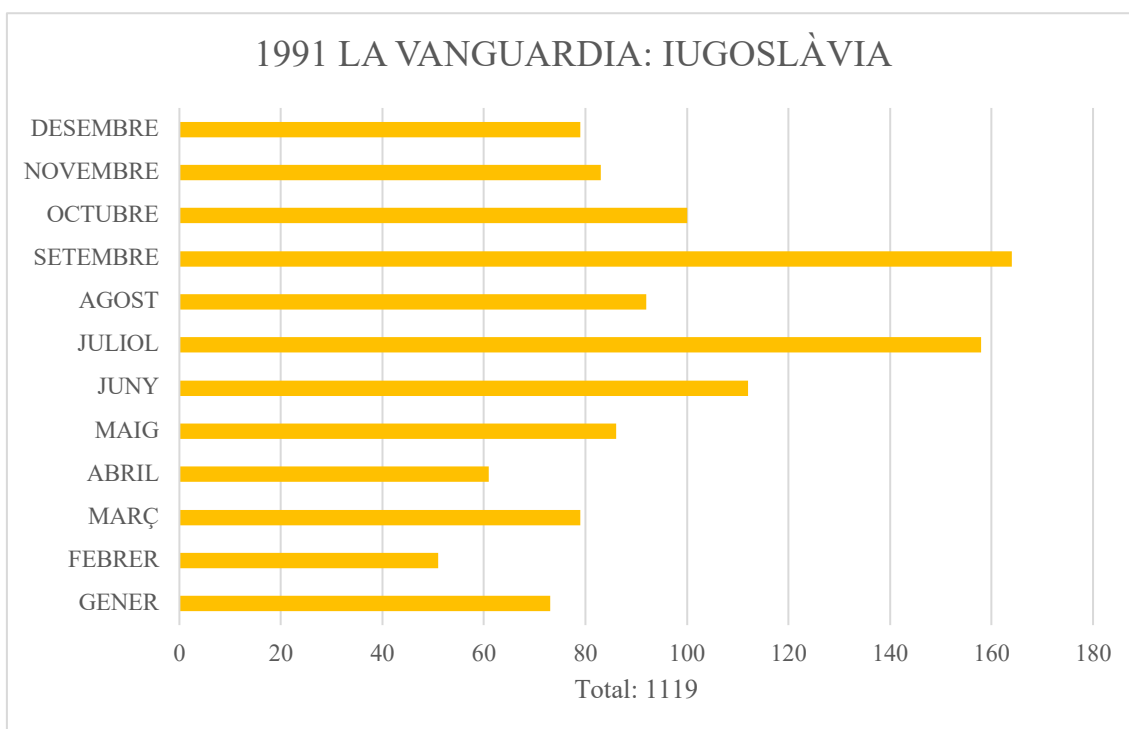
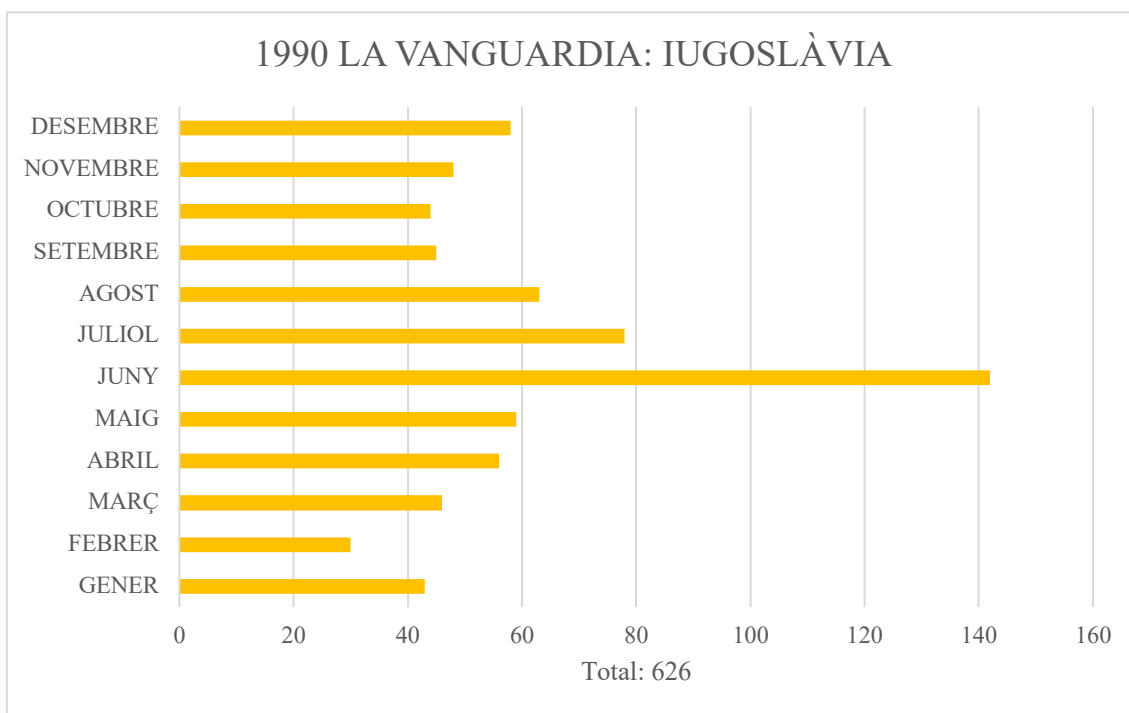
Annex 1: Gràfics de la cobertura informativa sobre Iugoslàvia

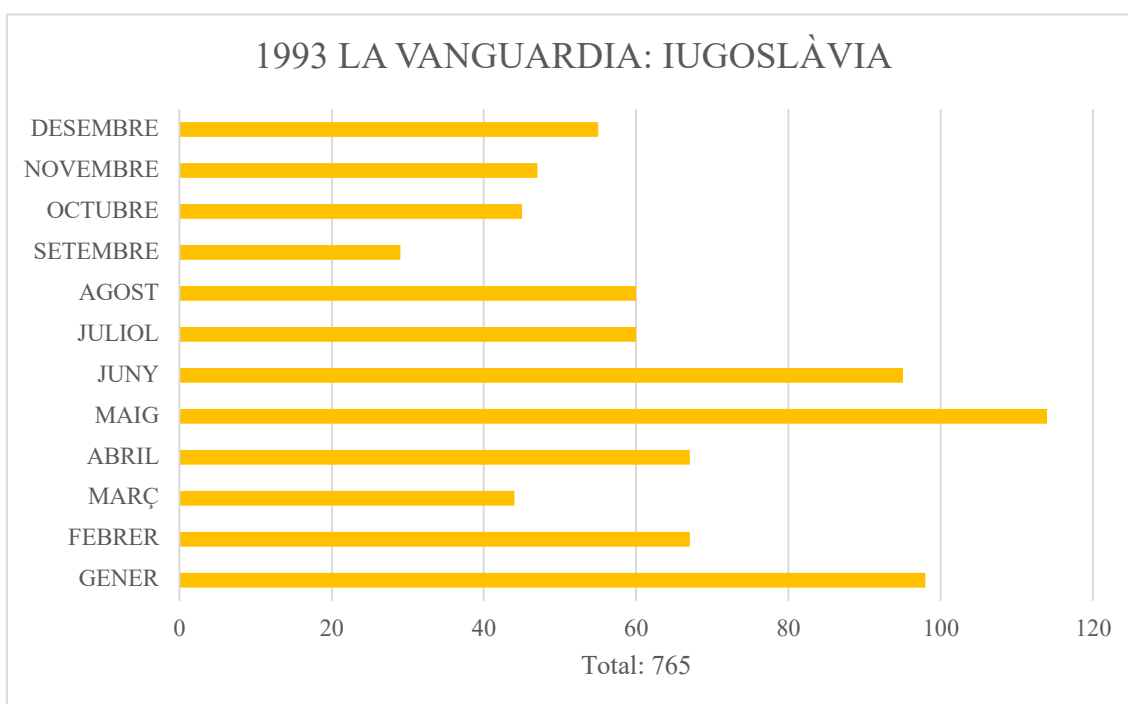
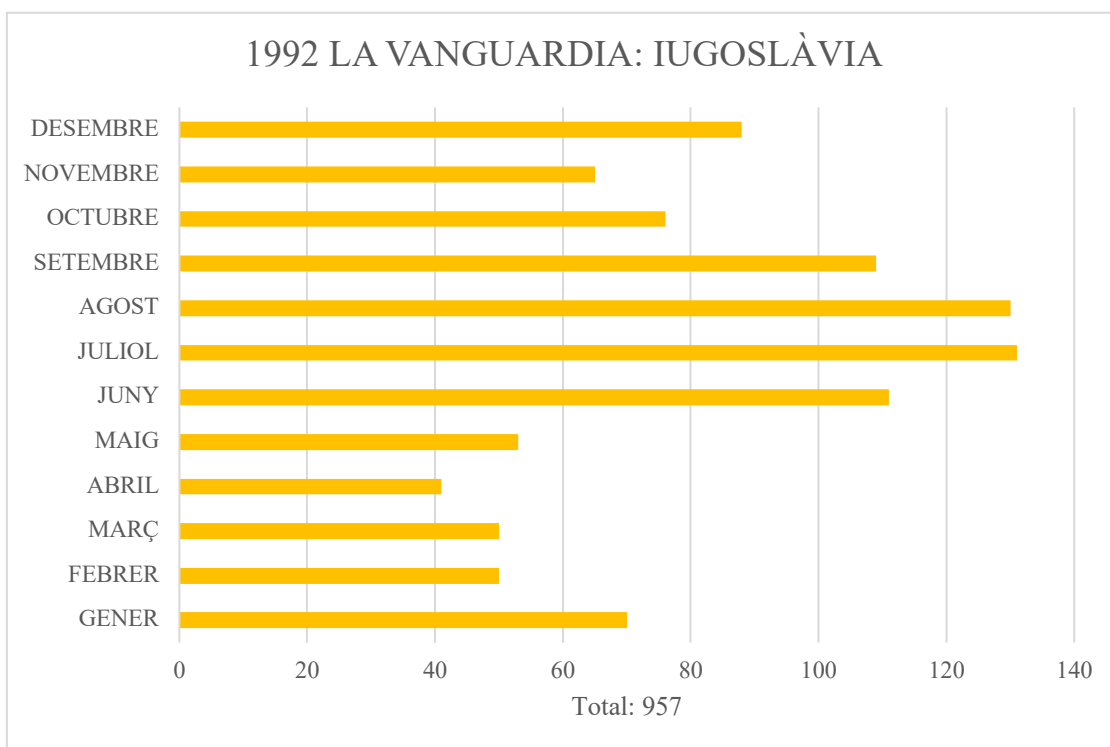
- ABC

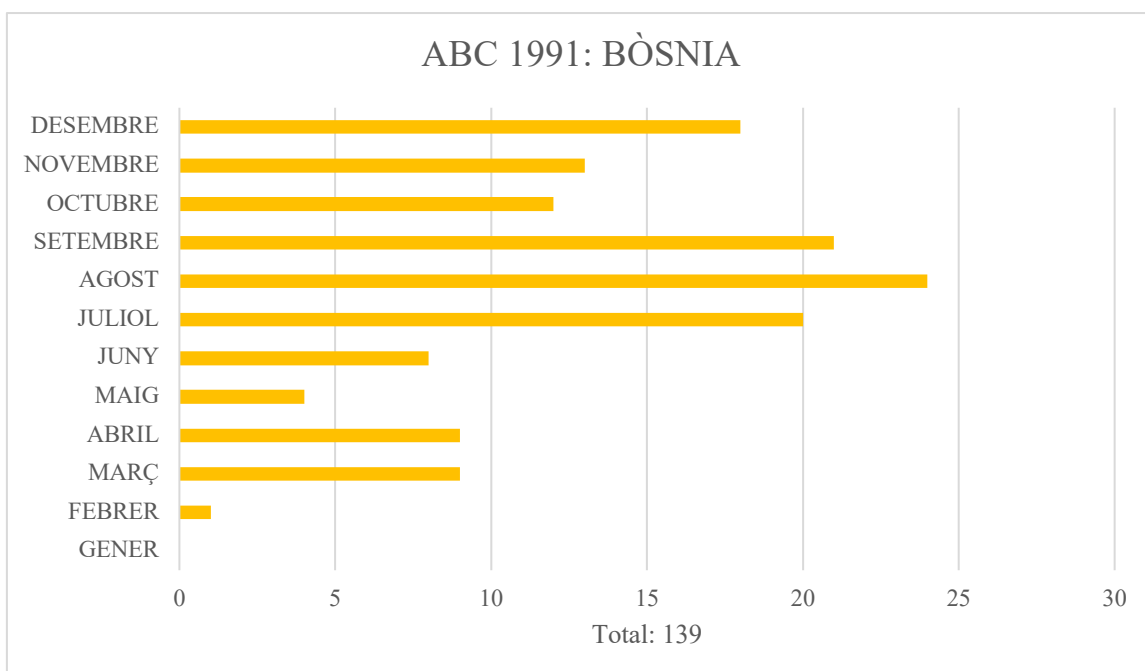
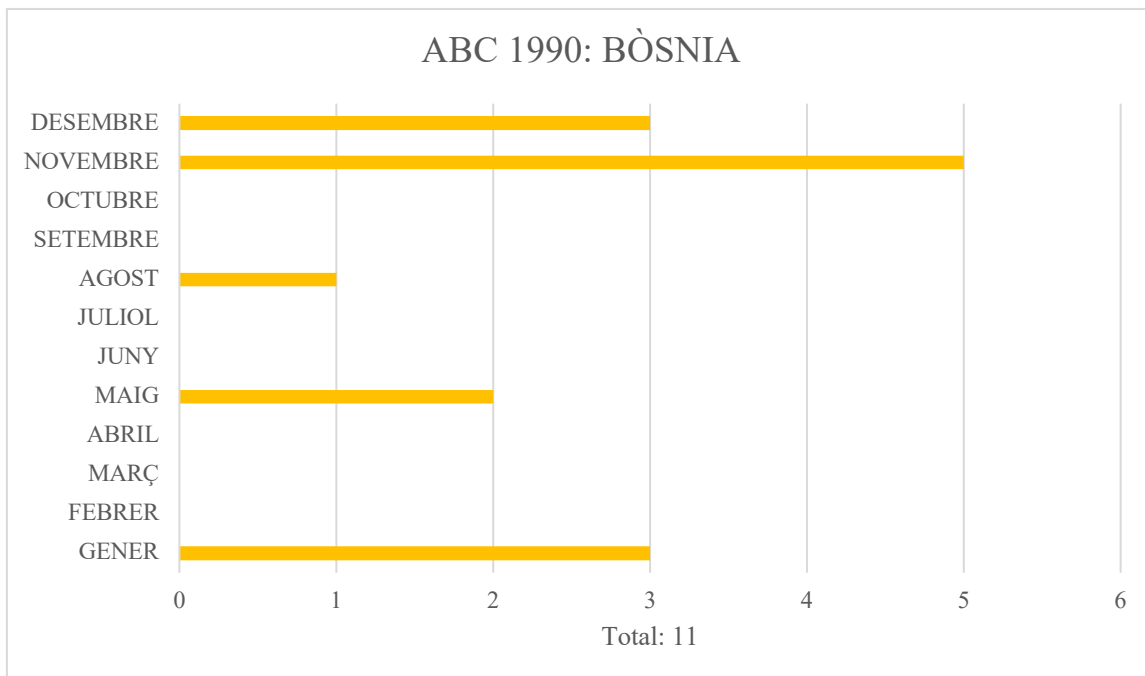
- *La Vanguardia*

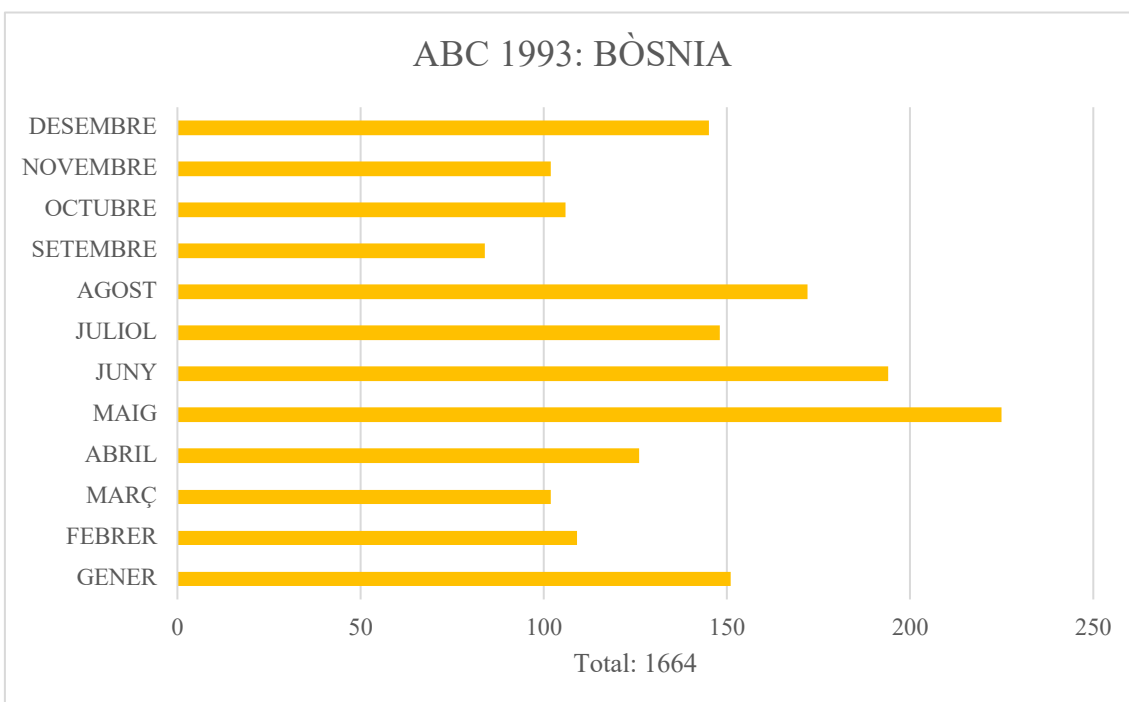
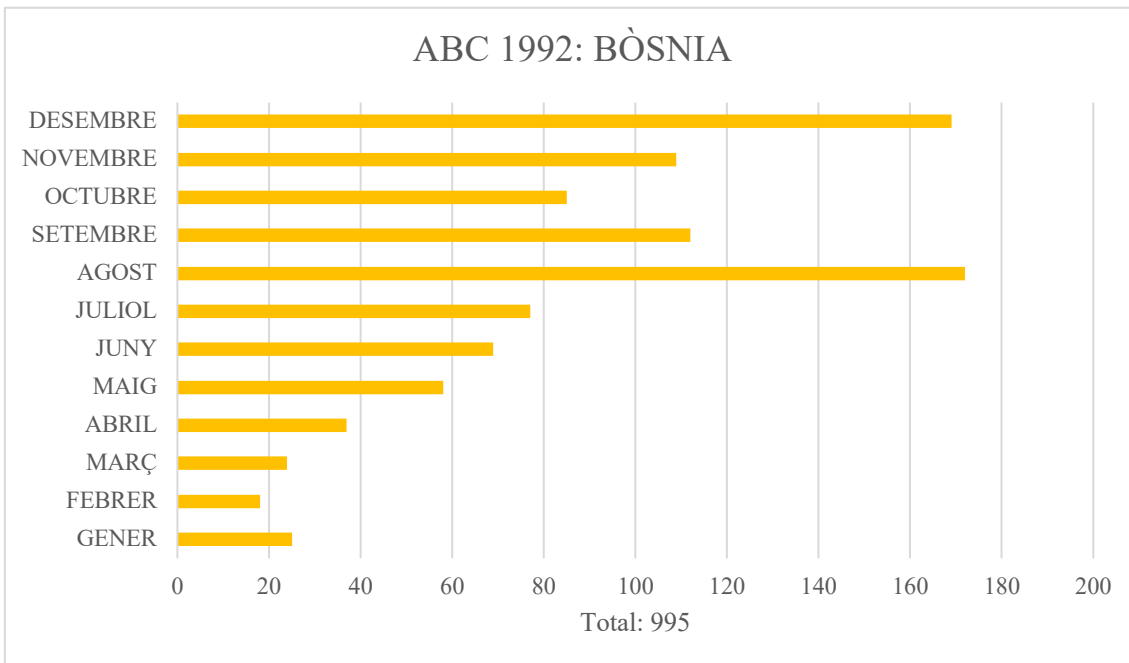

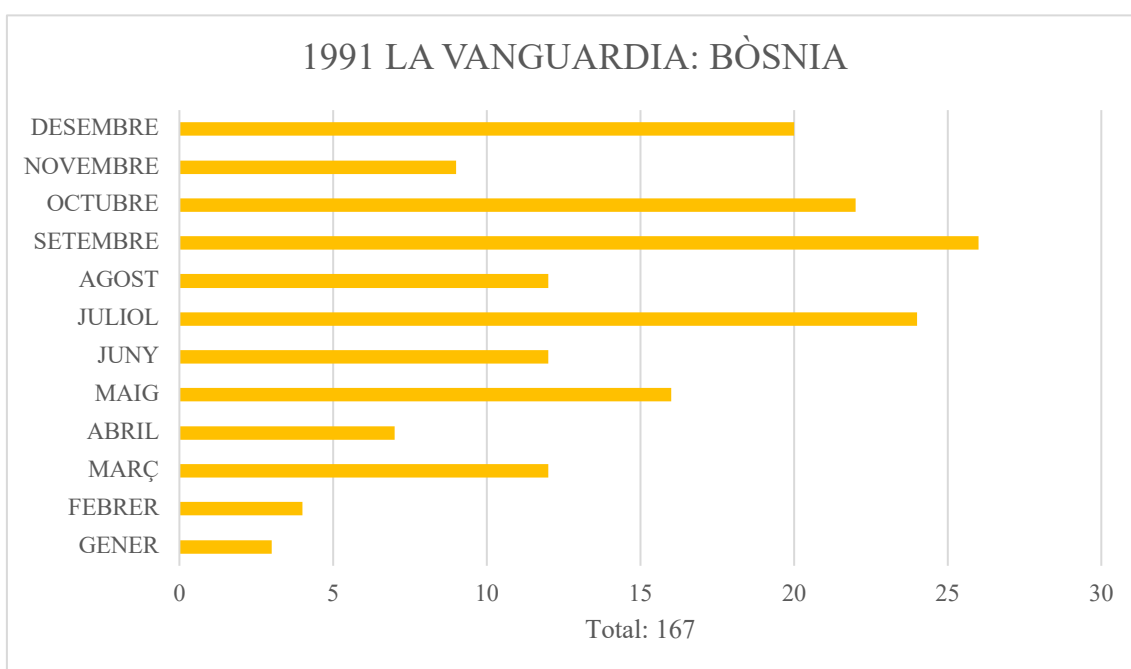
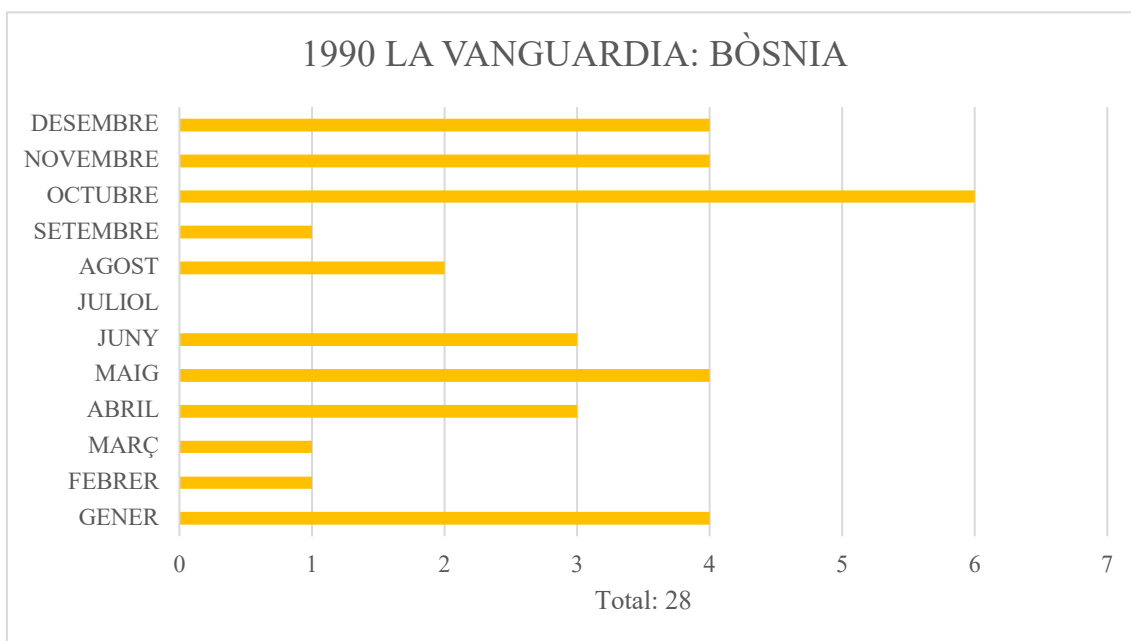
Annex 2: Gràfics de la cobertura informativa sobre Bòsnia-Hercegovina

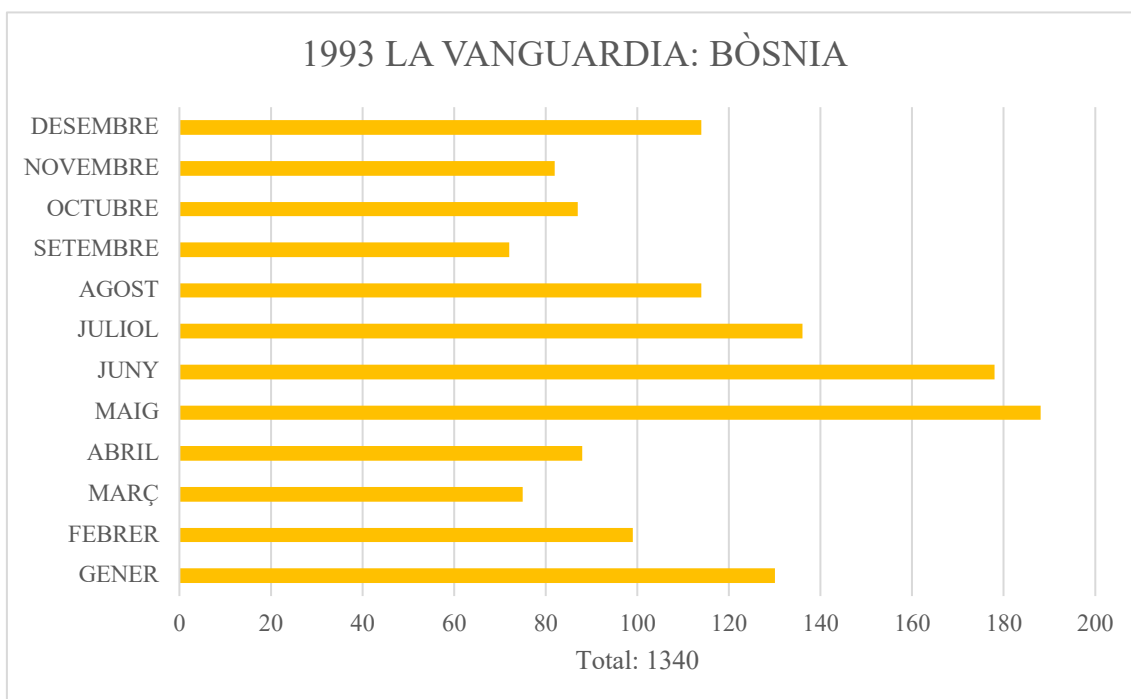
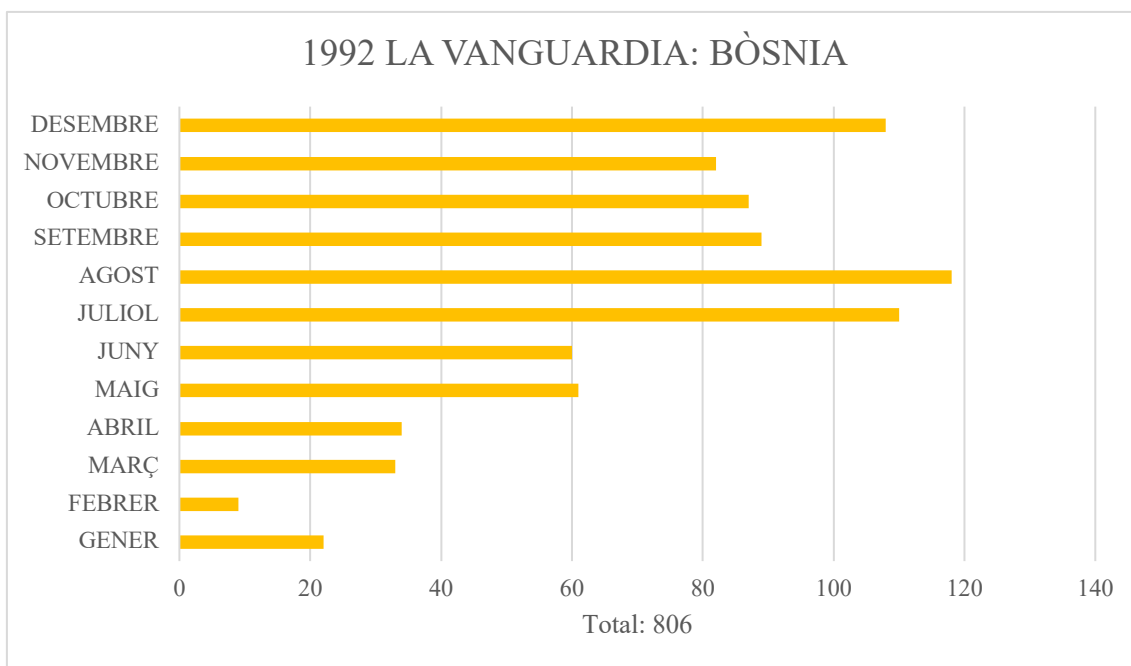
- *ABC*

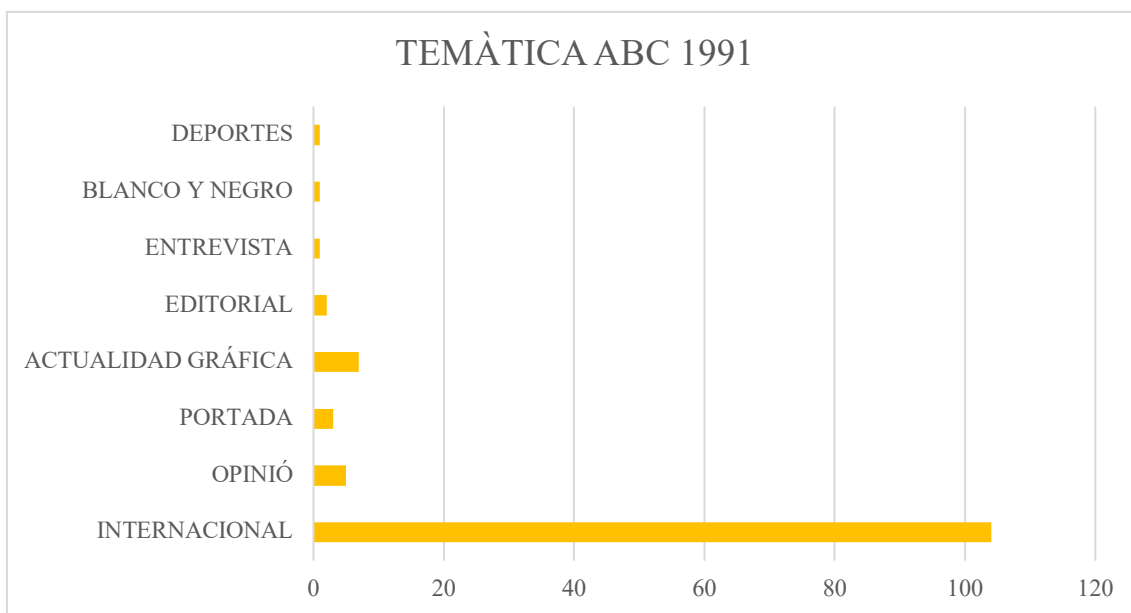
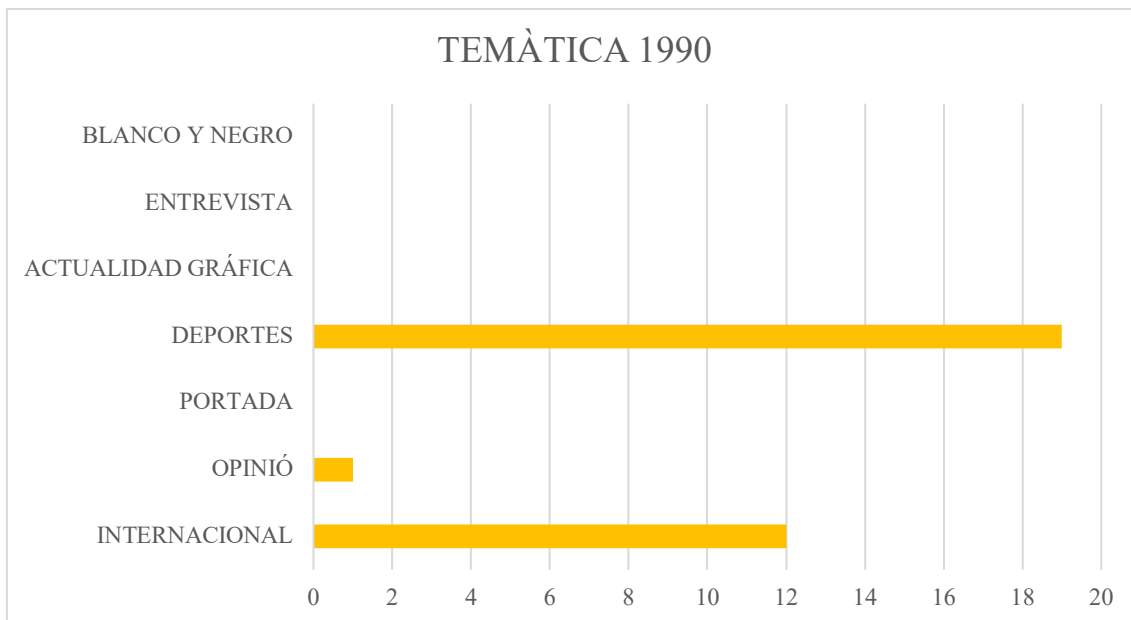
- *La Vanguardia*

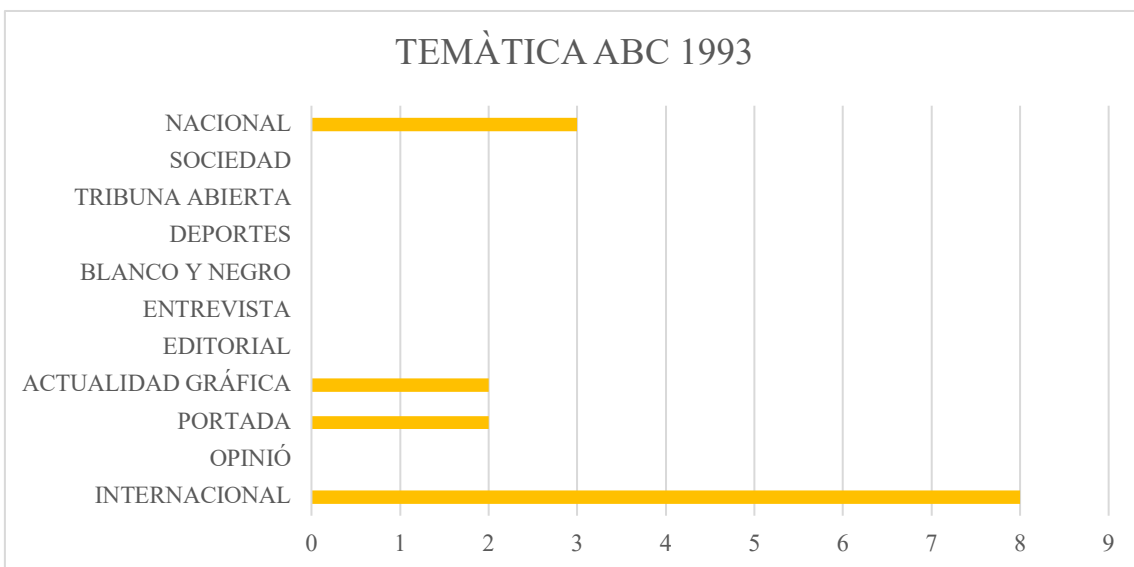
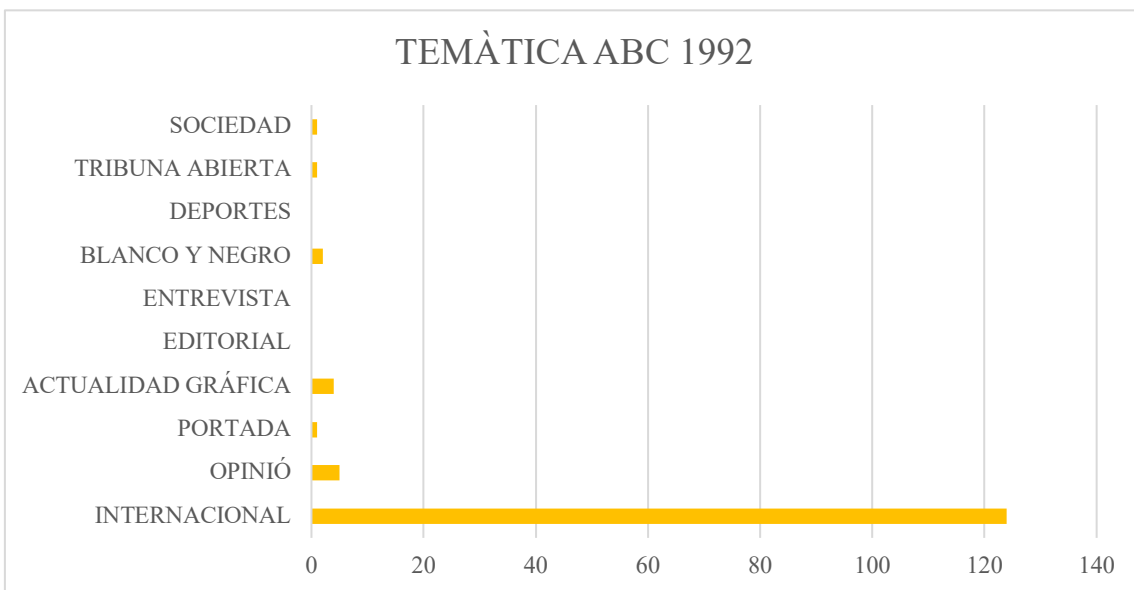

Annex 3: Gràfics sobre la temàtica de les peces analitzades

- ABC

- *La Vanguardia*

